

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

СОЦІАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ
БЮДЖЕТІВ

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Виконала:

студентка 4 курсу, групи 472,
денної форми навчання,
спеціальності 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»
Савчук Вікторія Михайлівна _____

Керівник:

доцент кафедри фінансів і кредиту
Кучерівська Софія _____

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № __ від __ травня 2023 р.
Завідувач кафедрою фінансів і кредиту
_____ проф. Нікіфоров П.О.*

Чернівці – 2023

АНОТАЦІЯ

Савчук В. М. Соціальна спрямованість видатків місцевих бюджетів. Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 072 – Фінанси, банківська справа та страхування. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2023.

В кваліфікаційній роботі досліджені теоретичні засади видатків місцевих бюджетів соціального спрямування; проведено аналіз здійснення видатків місцевих бюджетів соціального спрямування у розрізі фінансування послуг охорони, освіти та культури, соціального захисту населення; сформульовано пріоритети вдосконалення видатків місцевих бюджетів соціального спрямування в умовах демократизації управління публічними фінансами.

Ключові слова: соціальна спрямованість, видатки місцевих бюджетів, соціальний захист населення, фінансування, ефективність використання коштів.

SUMMARY

Savchuk V. Social orientation of local budget expenditures. Manuscript. Qualification work for obtaining the first (bachelor) level of higher education in specialty 072 – Finance, banking and insurance. Yuri Fedkovich Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2023.

The theoretical and practical aspects of local budgets social expenditures are considered; the practice of realization of local budgets social expenditures are analyzed by directions such as health care services financing, education and culture, social protection of the population; the priorities of improving the local budgets social expenditures are formulated in the conditions of public finance management democratization.

Key words: social orientation, local budget expenditures, social protection of the population, social protection of the population, efficiency of fund utilization.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання чужих ідей, результатів і текстів наукових досліджень мають посилання на відповідне джерело. _____ В.М. Савчук

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ СОЦІАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ.....	8
1.1. Економічна сутність і роль видатків місцевих бюджетів соціального спрямування у реалізації концепції інклюзивного розвитку	8
1.2. Нормативно-правове забезпечення та механізм фінансування видатків місцевих бюджетів соціального спрямування в Україні	14
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ЗДІЙСНЕННЯ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ СОЦІАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ В УКРАЇНІ....	21
2.1. Аналіз практики фінансування з місцевих бюджетів охорони здоров'я....	21
2.2. Оцінювання практики фінансування з місцевих бюджетів освіти та культури.....	38
2.3. Практика здійснення видатків місцевих бюджетів на соціальний захист населення.....	39
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ СОЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	46
3.1. Напрями удосконалення планування видатків місцевих бюджетів соціального призначення	46
3.2. Підвищення ефективності видатків місцевих бюджетів соціального спрямування в умовах демократизації управління публічними фінансами....	43
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65
ДОДАТКИ	74

ВСТУП

Актуальність теми. Одним з найбільш важливих напрямів досліджень у фінансовій сфері є формування достатніх бюджетних ресурсів для виконання соціальної політики. У контексті підтримки ідеї антропоцентризму в усіх сферах суспільного життя та розвитку концепції інклюзивного розвитку, наукові дослідження у галузі соціальної політики спрямовані на розробку нових підходів та інструментів для фінансового забезпечення суспільних благ та підвищення ефективності їх бюджетного фінансування. Місцеві бюджети, як провідне джерело фінансування більшості суспільних послуг, відіграють особливу роль у фінансуванні загальної та середньої освіти, культурних послуг, фахової освіти, охорони здоров'я та соціального захисту населення. Однак, зростання демократизації суспільства та управління публічними фінансами вимагає нових механізмів бюджетного фінансування програм соціальної політики, які активно залучають громадськість та впроваджують елементи ринкової конкуренції у процес надання суспільних благ.

Впродовж багатьох століть представники різних галузей економічної науки, такі як Дж. Гелбрейт, Ф. Гайек, Л. Ерхард, А. Маршалл, В. Парето, А. Пігу, І. Бентам, Дж. Роулз, А. Сен та інші, досліджували теоретико-інституційні основи реалізації соціальної політики за рахунок державних коштів. Сучасні вітчизняні науковці, такі як В. Горинь, А. Баланда, О. Тулаї, В. Булавинець, І. Гнибіденко, С. Коваль, Е. Лібанова, З. Лободіна, О. Макарова, Л. Момотюк, С. Качуля, О. Кириленко, О. Пищуліна, В. Тропіна, О. Новікова та інші, також присвятили свої наукові праці теоретичним основам та практичним проблемам місцевого бюджетного фінансування соціальної політики. Хоча теоретичні аспекти виділення коштів на соціальні заходи з місцевих бюджетів вже досліджені, виникають проблематичні напрямки оцінки впливу чинників та загроз соціальному розвитку останніх років на структуру та динаміку видатків місцевих соціальних бюджетів. Також потрібна додаткова увага від науковців до сфер та інституцій соціального захисту, а також розробка об'єктивної методики оцінки ефективності цих

видатків з урахуванням їх впливу на рівень соціального забезпечення та соціально-реформовані процеси.

Метою роботи є дослідження теоретичних та нормативно-правових засад соціальних видатків місцевих бюджетів, аналіз практики їх реалізації та розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності в умовах демократизації бюджетного менеджменту.

З метою досягнення поставлено такі завдання у дипломній роботі:

- Висвітлити економічну сутність та роль видатків місцевого соціального бюджету в контексті реалізації концепції інклюзивного розвитку.
- Описати нормативно-правове забезпечення та механізми фінансування видатків місцевих соціальних бюджетів в Україні.
- Проаналізувати практику фінансування охорони здоров'я з місцевих бюджетів.
- Оцінити практику фінансування освіти та культури з місцевих бюджетів.
- Провести аналіз місцевої бюджетної практики соціального захисту населення.
- Визначити шляхи поліпшення програм видатків місцевих соціальних бюджетів.
- Визначити перспективи підвищення ефективності використання видатків місцевих соціальних бюджетів у контексті демократизації управління державними фінансами.

Об'єктом дослідження є видатки місцевих бюджетів соціального спрямування.

Предмет дослідження – теоретичні та прикладні аспекти здійснення видатків місцевих бюджетів соціального спрямування.

Методологічна база дослідження. Дослідження ґрунтується на застосуванні діалектичного та інституціонального методологічного підходу, а також використанні загальнонаукових та специфічних методів дослідження. Для досягнення цілей дослідження були використані методи наукової

абстракції, аналогії, індукції, дедукції, групування та систематизації. У другому розділі дослідження були застосовані методи порівняння, структурного аналізу, наочності та графічного зображення, а також методи середніх та відносних величин при аналізі практики видатків місцевих бюджетів на соціальну сферу. Також, у другому розділі дослідження використовувалися методи середніх та відносних величин для висвітлення напрямків запланованих покращень у сфері соціальних бюджетних видатків.

Теоретичною та інформаційною основою дослідження стали наукові розробки з досліджуваної тематики вітчизняних і зарубіжних учених, які представлені у наукових журналах, монографіях, підручниках, навчальних посібниках, даних та аналітичних матеріалах звітності Державної служби статистики України, Державної фінансової служби України, Вигодської селищної ради Тернопільської області, окремих темах кваліфікаційних публікації у відповідних економічних виданнях.

Наукова новизна одержаних результатів. Дослідження розширює наявні наукові дослідження щодо теоретичних основ реалізації соціальних видатків місцевих бюджетів. Воно визначає принципи ефективного використання цих видатків та аналізує сучасні фактори, які впливають на обсяги та структурні параметри таких видатків, впливаючи на їх результативність. Також пропонується авторське бачення щодо покращення процедури планування місцевих соціальних видатків та підвищення ефективності використання цих коштів.

Практичне значення одержаних результатів. Узагальнення та висновки, які були сформульовані в дипломній роботі, можуть послужити основою для внесення змін до законодавства щодо бюджету, зокрема стосовно впровадження нових методів фінансування соціальних та інших послуг за рахунок місцевих бюджетних коштів. Крім того, вони можуть бути корисними при формуванні пріоритетів бюджетної політики у сфері соціального забезпечення.

Структура кваліфікаційної роботи зберігає класичну форму, включаючи вступ, три розділи, висновки та список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ СОЦІАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ

1.1. Економічна сутність і роль видатків місцевих бюджетів соціального спрямування у реалізації концепції інклюзивного розвитку

Однією з характерних рис сучасного суспільного розвитку є зсув в економічній політиці від акценту на державу до підкреслення значення людини. Це призводить до глибоких змін у завданнях та інструментах бюджетної політики. Розвиток людини, захист її прав та свобод, а також створення умов для реалізації потенціалу стають головними пріоритетами влади та рушійною силою стійкого економічного зростання. Ці процеси ґрунтуються на концепції інклюзивного розвитку, яка замінила концепцію соціальної держави.

Після Другої світової війни концепція соціальної держави стала основою економічної політики в багатьох європейських країнах. Вона передбачала збільшення державних видатків на розвиток освіти, медичного обслуговування та перерозподіл доходів [76, с. 22]. Однак, з часом стали видно недоліки цієї політики, такі як розбалансований бюджет, зростання державного боргу та залежність від соціальних трансфертів без залучення працездатних осіб до економічних процесів.

Актуальність повернення до неоконсервативних рецептів в економічній політиці, а саме відмови від високих масштабів перерозподілу доходів, надмірного втручання держави в економіку та посилення власної відповідальності індивіда за рівень добробуту, збільшилася через кризу концепції соціальної держави. Ці трансформації ґрунтуються на концепції людського розвитку, де розвиток людини та її потенціалу вважаються найважливішим фактором сталого економічного зростання, ефективність вкладень у який співмірна з інвестуванням у матеріальний капітал [46, с. 42-43].

Зокрема, А. Сен вбачає метою економічної діяльності створення умов для усебічного розвитку людини, підвищення її рівня інтелекту, духовності та культури. Концепція інклюзивного розвитку, відповідно, ставить людину в центр функціонування економіки, де розвиток людини та її добробут є головним завданням економічної політики. Її прихильники підкреслюють необхідність активних трансфертів і розширення доступу до освіти, медичного обслуговування та духовно-культурного розвитку, зменшуючи при цьому використання пасивних соціальних трансфертів, які вони вважають неефективними для соціальної політики.

Для з'ясування економічного змісту поняття "видатки бюджету соціального спрямування" розглянемо спочатку два вихідних поняття - "видатки бюджету" та "соціальне спрямування". Вивчення поняття видатків бюджету має різні підходи в сучасній науковій літературі, тому виділяються кілька основних тлумачень:

– у правовому аспекті відображають норми та напрями використання коштів згідно з чинним законодавством. Такий підхід зафіксовано в бюджетному законодавстві, де видатки бюджету описуються як "фінансові ресурси, призначені для реалізації програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом" [9];

– з погляду управління, бюджетні видатки розглядаються як інструмент, що використовується органами влади для здійснення економічної, соціальної та інших політик. Згідно з В. Опарінім, видатки бюджету можна охарактеризувати як засіб досягнення справедливості в розподілі державних благ та досягнення мінімального рівня добробуту для всіх громадян [10, с. 123]. Однак, більшість дослідників, що розглядають бюджетні видатки з управлінської перспективи, описують їх як інструмент розподільно-перерозподільної політики, коли централізований фонд фінансових ресурсів держави спрямовується на забезпечення суспільного добробуту [12, с. 123];

– в економічному контексті, видатки бюджету розглядаються як економічні відносини та категорія. Згідно з М. Карліном, видатки бюджету

представляють відносини, пов'язані з розподілом централізованого фонду грошових коштів та його цільовим використанням [21, с. 59]. О. Романенко визначає видатки бюджету як об'єктивні економічні відносини, пов'язані з розподілом коштів бюджетного фонду держави [66, с. 164-167]. Однак, наша точка зору полягає в тому, що визначення видатків бюджету як об'єктивного явища є неадекватним, оскільки воно не враховує роль суб'єктів, які взаємодіють у бюджетних відносинах та приймають рішення щодо розподілу і використання бюджетного фонду. Видатки бюджету не можуть бути об'єктивними, оскільки вони є наслідком суб'єктивних рішень учасників бюджетних відносин. Вчені, такі як В. Дем'янишин, С. Юрій, Л. Алексєнко та інші, критикують визначення видатків бюджету як економічної категорії, стверджуючи, що економічною категорією є термін "бюджет", тоді як видатки бюджету є економічним поняттям [75, с. 186-187].

Дефініції терміну «видатки місцевих бюджетів» мають свою специфіку, оскільки вони акцентують увагу на організаційних аспектах щодо розподілу і використання бюджетних коштів на місцевому рівні. Зокрема, В. Базилевич і Л. Баластрик зазначають, що ці видатки пов'язані з фінансуванням делегованих та власних повноважень місцевих органів влади [3, с. 106]. Це уточнення не вносить нічого нового до розуміння сутності видатків бюджету, але вказує на специфіку розподілу повноважень у місцевому самоврядуванні.

Отже, можемо виділити ключові ознаки видатків бюджету, які полягають у їх розподільному характері та спрямованості на реалізацію повноважень відповідних органів влади. Ці повноваження виступають організаційним виявленням функцій, які суспільство покладає на державу, а самі функції походять від суспільних потреб у благах колективного споживання, що не можуть бути задоволені ринком. У ході історичного розвитку перелік функцій держави зазнав змін, але на сучасний час встановилась соціальна функція як одна з визначальних. Поняття "соціальна функція держави" має різні тлумачення в науковій літературі через складний зміст поняття "соціальне". Однак, найчастіше воно означає увагу до потреб і інтересів людини в процесі

реалізації державної політики, зокрема забезпечення справедливості в розподільних процесах та розширення прав і свобод індивіда. Таке розуміння соціальної функції держави відображено в Конституції України. Згідно з цим документом, життя, здоров'я та безпека людини визнані найвищою соціальною цінністю, а держава зобов'язана працювати на забезпечення і захист прав і свобод людини, що є її головною місією [43].

Значимість соціальної функції зросла через збільшення робітничих рухів та скасування виборчих обмежень, що привело до посилення позицій лівих партій. Сьогодні неспростовною є необхідність реалізації соціальної функції держави, але наукові дискусії ведуться про обсяги та ефективність її здійснення, а також про необхідний інструментарій. У практиці соціальна функція держави включає захист праці, медичне обслуговування, встановлення стандартів оплати праці, соціальних виплат і норм споживання, систему соціального захисту, доступність та якість основних гуманітарних благ (освіта, культура і т.д.).

Згідно з науковим підходом до розуміння соціальної функції держави, місцеві бюджети відіграють важливу роль у її забезпеченні. Бюджетне фінансування соціальної функції включає видатки на освіту, медичні послуги, культурні послуги, а також функціонування системи соціального захисту, включаючи соціальні трансферти та іншу соціальну підтримку. Деякі дослідники також включають видатки на житлово-комунальне господарство та охорону довкілля до соціальних видатків, але це обговорюється.

За відомчою ознакою видатки бюджету розмежовують за органами влади, які їх здійснюють. Хоча відомча та функціональна ознаки мають схожість, вони можуть мати різний підхід до розподілу видатків. Раніше видатки на освіту здійснювалися не лише Міністерством освіти і науки України, але й іншими міністерствами, оскільки деякі навчальні заклади були підпорядковані різним відомствам. На сьогодні більшість цих закладів належить Міністерству освіти України, але відомче підпорядкування освітніх закладів залишається. Крім того, видатки різних відомств можуть включати соціально призначені витрати,

наприклад, на підвищення кваліфікації, культурні заходи, соціальний захист і т.д.

Бюджетний кодекс України застосовує окремий підхід до розподілу видатків бюджету соціального спрямування. Він розподіляє видатки залежно від повноти надання бюджетних благ та їхньої близькості до безпосередніх споживачів. За цим принципом видатки соціального спрямування поділяються на кілька груп: найближчі до споживача гарантовані державою бюджетні блага; основні бюджетні блага, які надаються всім громадянам країни; надання благ для окремих категорій громадян або благ, які потрібні в усіх регіонах країни [9]. Завдяки реформі децентралізації і новому адміністративно-територіальному поділу України, цей підхід до розподілу видатків бюджету трохи втратив свою актуальність. Видатки першої та другої груп тепер здійснюються з місцевих бюджетів, тоді як районні ради майже не мають видаткових повноважень, і видатки районних бюджетів навіть не визначені в Бюджетному кодексі. Отже, за принципом субсидіарності видатки можна розглядати у трьох групах: видатки на надання благ, що гарантуються всім громадянам згідно зі стандартами; видатки на надання благ понад встановлені стандарти за рішенням місцевих рад; видатки на надання благ для окремих категорій громадян, потреба в яких існує у всіх регіонах. До другої групи відносяться програми, прийняті місцевими радами (програми соціального захисту, освіти, охорони здоров'я та інші).

Для нашого наукового дослідження найбільш об'єктивним критерієм розподілу видатків бюджету соціального спрямування є їхнє соціально-економічне призначення. Ми вважаємо, що в основу такого розподілу має бути покладена ієрархія потреб індивіда, розроблена А. Маслоу. На першому рівні цієї ієрархії знаходяться фізіологічні потреби в виживанні та безпеці, які задовольняються через систему охорони здоров'я. На другому рівні знаходяться потреби в самореалізації та саморозвитку, які задовольняються через освітні та культурні системи. Потреби в соціалізації, тобто відчутті належності до спільноти, займають проміжне місце, і цю потребу задовольняє система

соціального захисту, яка надає допомогу тим, хто має потребу у матеріальній або іншій формі допомоги.

Узагальнюючи, розділення видатків бюджету соціального спрямування можна здійснити на такі групи:

- видатки на збереження та відновлення здоров'я людини, включаючи фінансування програм і заходів у сфері охорони здоров'я.
- видатки на гуманітарний розвиток суспільства, спрямовані на створення умов для інтелектуального та культурного зростання кожного члена суспільства, включаючи освіту, культуру, мистецтво, фізичну культуру та спорт.
- видатки на соціалізацію, які сприяють соціальному вирівнюванню окремих верств суспільства та наданню матеріальної допомоги вразливим категоріям населення, включаючи соціальний захист та соціальне забезпечення.

Дотримання принципів здійснення видатків соціального спрямування є важливим для ефективного використання бюджетних коштів. Принципи, які слід враховувати, включають об'єктивність, достатність, стабільність та інші.

Принцип об'єктивності передбачає, що обсяги видатків соціального спрямування повинні відображати інтереси суспільства і враховувати економічні можливості. Це сприятиме позитивному впливу на економіку та добробут суспільства. Нестача зв'язку видатків соціального спрямування з економічними реаліями може призвести до бюджетного дефіциту та інфляції.

Принцип достатності передбачає, що видатки соціального спрямування повинні відповідати обсягам і структурі, які дають очікувані результати. Варто концентрувати фінансові ресурси на обмеженому переліку програм, що мають значний вплив на добробут отримувачів, замість розпорошення коштів на численні програми з незначними соціальними виплатами.

Принцип стабільності важливий для забезпечення ефективності видатків соціального спрямування. Нестабільне фінансування програм у соціальній сфері може завдати шкоди досягненню запланованих результатів, особливо в разі довгострокових цільових програм.

Отже, видатки соціального спрямування відіграють важливу роль у місцевих бюджетах, реалізуючи соціальну функцію держави. Ефективність цих видатків залежить від дотримання принципів, які забезпечують узгодження між соціальною відповідальністю органів влади, очікуваннями суспільства та економічними можливостями.

1.2. Нормативно-правове забезпечення та механізм фінансування видатків місцевих бюджетів соціального спрямування в Україні

Для того, щоб зрозуміти теоретичні основи видатків місцевих бюджетів соціального спрямування, необхідно не тільки визначити їх ідеологічне підґрунтя та принципи реалізації, але й охарактеризувати правову базу та механізм фінансування. Такий підхід до розуміння теорії видатків соціального спрямування важливий з точки зору застосування інституційного підходу до наукового дослідження. Це означає, що ми вивчаємо предмет нашого інтересу з погляду еволюції норм і правил, що регулюють його функціонування. Використовуючи розвинене бюджетне і соціальне законодавство, ми створюємо правове середовище для ефективної реалізації бюджетної політики у сфері соціальних послуг держави. Конституція, закони і підзаконні акти визначають правові норми, які регулюють різні аспекти здійснення соціальної функції держави через бюджетну політику. Вони встановлюють соціальні стандарти, гарантії та регулюють функціонування системи освіти, медицини, культури, соціального забезпечення тощо. Також існують нормативно-правові акти, які визначають джерела і інструментарій фінансування цих видатків.

Основу законодавчого підґрунтя, що регулює видатки місцевих бюджетів на соціальні цілі, складають міжнародні нормативно-правові акти, такі як Загальна декларація про права людини ООН (1948 р.), Європейська соціальна хартія (1996 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.) та інші. Україна, ратифікувавши ці документи, зобов'язалась дотримуватись їхніх норм, що стосуються прав і свобод людини в усіх сферах

життя. Конституція України також визначає соціальний характер держави і покладає на владні органи обов'язок забезпечувати добробут населення та створювати умови для реалізації базових прав і свобод кожного члена суспільства, таких як освіта, медична допомога, соціальний захист.

У законодавстві важливе місце посідають також закони та підзаконні акти, які регулюють соціальні стандарти і гарантії, надають організаційні та правові основи для надання важливих суспільних послуг. Закон України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії" (2000 р.) має велике значення, оскільки в ньому закріплені перелік і принципи формування соціальних стандартів і визначені джерела фінансування [60]. Згідно з цим законом, місцеві бюджети є одним із джерел фінансування соціальних стандартів і гарантій. При плануванні бюджетних видатків на соціальні цілі, розробці цільових програм і соціального захисту на рівні держави та територіальних громад, необхідно враховувати ці нормативи. Держава гарантує забезпечення соціальних стандартів для всіх громадян країни шляхом перерозподілу бюджетних ресурсів та функціонування системи фінансового вирівнювання. Якщо місцевий бюджет не забезпечує повне виконання норм закону щодо соціальних стандартів, він отримує фінансування з державного бюджету у формі міжбюджетних трансфертів. Наприклад, підвищення заробітної плати в освітній або медичній галузі відображається у збільшенні обсягів виділеної субвенції на освіту або медицину.

Законодавство, яке регулює соціальну сферу, визначає певні аспекти надання суспільних послуг і впливає на видатки місцевих бюджетів у сфері соціального захисту. Закон України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" і Закон України "Про освіту" визначають, що кошти з місцевих бюджетів є джерелом фінансування медичної допомоги і освітніх програм. В цих законах також встановлено, що мінімальний рівень фінансування охорони здоров'я повинен становити не менше 10% національного доходу, а освіти - не менше 7% цього показника.

Проте, в сучасних економічних умовах такий рівень фінансування є складним для досягнення, оскільки потребуватиме значного збільшення податкового навантаження на економіку. Багато норм, закріплених в соціальному законодавстві, є декларативними і не мають практичного механізму реалізації. Це змушує уряд щорічно зупиняти або змінювати дію окремих положень соціального законодавства, щоб зберегти фінансову стабільність державних фінансів.

Крім законодавства, яке встановлює соціальні зобов'язання держави, важливу роль у правовій базі видатків місцевих бюджетів у сфері соціального захисту відіграють нормативно-правові акти, що регулюють бюджетні відносини. Бюджетний кодекс України, Закон про Державний бюджет України та інші акти визначають обсяги міжбюджетних трансфертів для фінансування соціальних потреб. Постанови Кабінету Міністрів України і накази Міністерства фінансів України також мають значення у бюджетних відносинах.

Таким чином, законодавство і нормативно-правові акти визначають регулювання надання суспільних послуг та фінансування соціального захисту з місцевих бюджетів.

Бюджетний кодекс України є вихідним правовим документом, що визначає основи здійснення соціальних видатків місцевих бюджетів. Він регулює склад та порядок планування таких видатків, а також встановлює процедури бюджетного процесу на місцевому рівні. Окремі статті кодексу розмежовують повноваження органів влади з фінансування освіти, охорони здоров'я, культури, мистецтва та соціального захисту населення. Проте деякі науковці вважають, що розмежування видатків між різними рівнями бюджетної системи не є достатньо чітким. Бухтіяров вказує на те, що підхід, запропонований Бюджетним кодексом, має свої недоліки, оскільки не визначає, які саме видатки мають найвищий пріоритет і призначені для надання суспільних благ, а також які видатки гарантовані для всіх громадян [5, с. 416]. Після реформи децентралізації це питання стало менш актуальним, оскільки повноваження передано органам місцевого самоврядування. Одним із

важливих проблем бюджетної практики на протязі всього періоду незалежності України є невідповідність видаткових повноважень і бюджетних можливостей місцевих органів самоврядування. Часто стає звичайним явищем затвердження державних програм без належного фінансування або передача видаткових повноважень без відповідного фінансування. Навіть десятиліття після появи цієї проблеми, вона залишається актуальною. Наприклад, формульні підходи до розрахунку субвенцій на освіту та медицину для місцевих бюджетів залишаються предметом дискусій, але не мають чіткої методики розподілу. Згідно з Асоціацією міст України, формула розрахунку освітньої субвенції не враховує деякі витрати, такі як заробітна плата вихователів груп продовженого дня, індивідуальне навчання тощо [69]. Оптимізація мережі освітніх закладів також є складною проблемою, оскільки вона впливає на заповненість класів, що є важливим фактором при розрахунку освітньої субвенції. Проте така оптимізація часто ускладнюється об'єктивними причинами, такими як віддаленість населених пунктів або відсутність фінансування для автобусів. У результаті багато територіальних громад мають недостатній обсяг освітньої субвенції і вимушені використовувати власні кошти на ці потреби.

Отже, існують проблеми у нормативно-правовому забезпеченні видатків місцевих бюджетів соціального спрямування. Перша проблема полягає у незавершеності розробки системи соціальних стандартів і нормативів, які використовуються для розрахунку цих видатків. Багато з цих стандартів є необ'єктивними і залежать від економічних можливостей, що призводить до недосягнення програмних результатів і невикористання бюджетних коштів ефективно.

Друга проблема полягає у збереженні нереалістичних показників фінансування соціальних сфер у правовій базі. Ці показники є декларативними і щорічно призводять до призупинення виконання багатьох правових документів, щоб уникнути порушення законодавства. Це ускладнює правову базу реалізації соціальної політики.

Третя проблема пов'язана з нестабільністю законодавства щодо розподілу видаткових повноважень органів місцевого самоврядування та недоліками в методиці розрахунку міжбюджетних трансфертів. Це змушує органи місцевого самоврядування фінансувати делеговані повноваження зі своїх власних коштів.

Розв'язання цих проблем, усунення правових колізій і встановлення правових передумов для ефективного використання бюджетних коштів у соціальному секторі є необхідним. Важливо також звернути увагу на організаційні аспекти здійснення видатків місцевих бюджетів соціального спрямування і розглянути їх як частину бюджетного механізму.

Оскільки механізм здійснення соціально спрямованих видатків місцевих бюджетів є одним зі складових бюджетного механізму, ми можемо використати методологічний підхід, запропонований В. Дем'янишином, для визначення його структури. Він виділяє забезпечувальну, оперативну та ретроспективну підсистеми, що описують управлінські функції витрат (рис. 1.1) [20, с. 244]. Органи державної законодавчої та виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, бюджетні установи та організації, а також інші суб'єкти господарювання, задіяні в процесі використання цих коштів для надання суспільних послуг, виплати соціальних трансфертів та інших соціальних заходів, є суб'єктами управління витратами соціального спрямування. Бюджетні кошти, які спрямовуються з місцевих бюджетів на програми та заходи, які забезпечують соціальну функцію держави, є об'єктом управління за допомогою цього механізму.

Забезпечувальна підсистема механізму включає елементи, які створюють організаційні та правові передумови для здійснення соціальних видатків місцевих бюджетів. Ця підсистема включає: розроблення законодавства, що регулює процес планування та виконання соціальних видатків місцевих бюджетів; планування напрямків використання коштів (бюджетних програм) та безпосередній розрахунок обсягів витрат за цими напрямками; розробку нормативів витрат для їх деталізації під час виконання. У забезпечувальній підсистемі важливо досягти відповідності між суспільними очікуваннями та

напрямами витрат бюджетних коштів, а також об'єктивності розрахунку потреби у фінансуванні соціально спрямованих благ. У процесі планування доцільно використовувати різні методи розрахунку показників, такі як коефіцієнтний, нормативний, балансовий та програмно-цільовий. Використання комплексної методики планування дозволяє досягти об'єктивності витратних показників. Тільки за таких умов можна очікувати ефективного використання коштів та досягнення значних соціальних результатів.

Рис. 1.1. Складові елементи механізму здійснення видатків місцевих бюджетів соціального спрямування

Примітка: складено автором за [20, с. 244].

Оперативна частина системи, яка досліджує механізм, об'єднує методи, форми та інструменти для прямого спрямування бюджетних коштів на виконання запланованих завдань. Основна складова цієї частини - бюджетне фінансування, яке означає безоплатне виділення коштів з бюджету для певних цілей. У сфері соціального спрямування такими цілями є фінансування бюджетних програм з надання суспільних послуг в галузях освіти, охорони

здоров'я, культури та соціального захисту населення. Важливо застосовувати прогресивні підходи та схеми фінансування, які забезпечують пряму відповідність між виділеними коштами та досягнутими результатами. Це створює передумови для належного функціонування ретроспективної частини механізму, яка включає інструменти оцінювання результативності та ефективності соціальних видатків. Ці інструменти формують інформаційну базу для прийняття рішень щодо коригування параметрів соціальних видатків у майбутніх бюджетних періодах. На жаль, на сьогоднішній день відсутня загально визнана методологія оцінювання ефективності бюджетних видатків, і більшість наукових досліджень лишаються на рівні концептуальних пропозицій.

Підсумовуючи результати дослідження правової бази та організації соціально спрямованих видатків місцевих бюджетів, можна сказати, що вони є важливою умовою для ефективного використання бюджетних коштів на завдання, що відображають соціальну функцію держави. Однак, необхідною є не лише наявність розвинутої системи соціального та бюджетного законодавства, прогресивних інструментів планування та використання бюджетних коштів на соціальні цілі, але й стратегічне, раціональне їх використання з урахуванням пріоритетів збалансованої соціальної політики, яка враховує соціальні очікування та можливості економіки.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ЗДІЙСНЕННЯ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ СОЦІАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз практики фінансування з місцевих бюджетів охорони здоров'я

У світовій практиці існує кілька основних моделей фінансування охорони здоров'я, які відрізняються рівнем залучення фінансових ресурсів бюджетної системи. Цей спектр охоплює приватні схеми, де основне фінансування здійснюється приватними особами та підприємствами, аж до повністю державної системи, де значення приватних ресурсів мінімальне. Україна також має різноманітні джерела фінансування охорони здоров'я, але головними є кошти населення та бюджетної системи. Відмінністю України від багатьох розвинутих країн є практична відсутність страхової медицини та відсутність масового медичного страхування, яке вже давно не впроваджується. Останнім часом, через іноземну агресію проти України, зросла роль благодійних пожертв та меценатської допомоги як джерела фінансування медичної галузі. Однак, з ослабленням військових дій на сході України та "звиканням" населення до війни, громадяни стали менш активними у наданні фінансової допомоги системі охорони здоров'я. Винятком був 2020 рік, коли спалах благодійності та меценатської допомоги пов'язаний з епідемією коронавірусу. Однак, протягом останніх років фінансові ресурси, які накопичуються на різних рівнях бюджетної системи, залишаються другим найважливішим джерелом фінансування охорони здоров'я після коштів населення.

Якщо ми оцінимо загальний обсяг грошових коштів, що надходять для охорони здоров'я з різних джерел фінансування, то можна сказати, що він постійно зростає. Згідно з аналітичним звітом "Сателітні рахунки охорони

здоров'я", який регулярно складає офіційна статистична служба, у 2021 році фінансові агенти спрямували 293,02 млрд грн на потреби охорони здоров'я. Це на 1,3 рази більше, ніж у 2019 році, і в 1,9 рази більше, ніж у 2017 році. Загальні річні витрати суспільства на медичні послуги збільшилися на 137,80 млрд грн. Щодо видатків місцевих бюджетів на охорону здоров'я, то вони досягли свого піку у 2020 році - 94,35 млрд грн, але з того часу зменшуються через проведення медичної реформи та зміни в структурі медичних провайдерів. В результаті, частка місцевих бюджетів у загальному фінансуванні охорони здоров'я знизилась з 38,19% в 2019 році до 31,11% в 2021 році (рис. 2.1) і продовжує зменшуватись надалі. В даний момент цей показник складає 44-48%.

Рис. 2.1. Динаміка суспільних витрат на охорону здоров'я з усіх джерел фінансування і місцевих бюджетів у 2018-2022 рр.

Примітки: побудовано за [71]

Причини зменшення відносної ваги місцевих бюджетів у фінансуванні охорони здоров'я пояснюються зростанням видатків з інших джерел. Витрати домогосподарств на медичні послуги зросли вдвічі за період з 2018 по 2022 рік, а фінансування з державного бюджету збільшилося в 2,8 рази. Фонди

соціального страхування також значно збільшили свої витрати на охорону здоров'я, з 0,32 млрд грн у 2018 році до 0,99 млрд грн у 2021 році. Дані статистики свідчать про зростання витрат неурядових громадських організацій, благодійних фондів, лікарняних кас та інших структур у фінансуванні охорони здоров'я з 1,52 млрд грн у 2018 році до понад 3,09 млрд грн у 2021 році. Крім того, спостерігалось значне зростання фінансування охорони здоров'я з боку приватних суб'єктів господарювання (від 1,59 до 6,53 млрд грн за період з 2018 по 2022 рік) і міжнародних донорів (від 0,57 до 2,12 млрд грн відповідно). Отже, зниження питомої ваги місцевих бюджетів у фінансуванні охорони здоров'я пов'язують не тільки з медичною реформою, але й з розширенням джерел фінансування в цій сфері.

Таблиця 2.2

Загальні витрати на охорону здоров'я з усіх джерел фінансування
в Україні у 2018-2022 рр.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022
Загальні витрати на охорону здоров'я з усіх джерел фінансування	155,22	181,59	223,73	264,12	293,02
Витрати держави на охорону здоров'я, в т. ч.:	75,83	81,66	111,06	125,63	137,06
– витрати центрального уряду (державного бюджету)	15,95	18,26	25,16	30,27	44,90
– витрати місцевих органів влади (місцевих бюджетів)	59,55	63,02	85,44	94,35	91,17
– витрати фондів соціального страхування	0,32	0,37	0,46	1,01	0,99
Витрати приватного сектору на охорону здоров'я, в т.ч.:	78,82	98,62	110,65	136,48	153,85
– витрати домогосподарств	75,71	94,95	106,15	131,38	144,23
– витрати приватних суб'єктів господарювання	1,59	1,98	2,52	2,63	6,53
– витрати інших суб'єктів (лікарняні каси, НУО та ін.)	1,52	1,69	1,98	2,47	3,09
Витрати на охорону здоров'я за рахунок зовнішньої допомоги	0,57	1,31	2,01	2,01	2,12

Примітки: побудовано за [71]

Незважаючи на початок медичної реформи в Україні, спрямованої на боротьбу з корупцією в системі охорони здоров'я, тіньові платежі та "віддяки" лікарям продовжують існувати через менталітет населення та стереотипи. В окремих галузях медичної допомоги розміри цих платежів настільки великі, що не можуть бути компенсовані збільшенням заробітної плати медичних працівників, що може спричинити серйозний дефіцит у бюджеті. Заходи, які передбачають розширення медичної реформи на спеціалізовану медичну допомогу та впровадження страхової медицини, допоможуть зменшити простір для корупції та тіньових платежів, але наразі ці платежі значно впливають на фінансове навантаження господарств у сфері медичних послуг.

Оцінка витрат місцевих бюджетів на охорону здоров'я за рівнями надання медичної допомоги показує, що протягом останніх років основним спрямуванням коштів було забезпечення функціонування лікарень та санаторно-курортних закладів. У 2021 році на ці потреби було виділено 30,81 млрд грн, що вдвічі менше, ніж у 2019-2020 роках, але становило понад 60% від загальних витрат місцевих бюджетів на охорону здоров'я. Згідно з рішеннями про затвердження місцевих бюджетів на 2022 рік, фінансування лікарень та санаторних закладів зменшиться у 3,5 рази до 8,91 млрд грн, а порівняно з 2020 роком - у 7,1 рази. Причиною такого різкого зниження витрат є передача фінансування системи охорони здоров'я до Національної служби здоров'я України (НСЗУ), що передбачено положеннями медичної реформи. У 2021-2022 роках розпочався другий етап реформи, який передбачає розширення нових механізмів оплати медичних послуг на рівень спеціалізованої медичної допомоги. Саме ці зміни стали причиною зменшення витрат місцевих бюджетів на поліклініки та амбулаторії: витрати на ці послуги зменшились на 30% до 15,74 млрд грн у 2020 році, вдвічі до 7,96 млрд грн у 2021 році і заплановані на рівні 4,23 млрд грн у 2022 році (що становить 53,1% від рівня 2021 року). Загалом за останні п'ять років видатки з місцевих бюджетів на поліклінічну та амбулаторну медичну допомогу зменшились майже на 63 млрд грн, або вчетверо (табл. 2.3).

Складні процеси реформування системи охорони здоров'я привели до змін у структурі витрат, пов'язаних з місцевими бюджетами. Оскільки оплата медичних послуг перейшла на Національну систему здоров'я України, відсоток видатків, спрямованих на функціонування лікарень та санаторних закладів, зменшився з 65-70% у 2017-2019 роках до 60,6% у 2021 році та 39,2% у 2022 році. Незважаючи на значне збільшення фінансування профілактики хвороб та протиепідемічних заходів, їхній внесок у загальну структуру фінансування медицини залишається мінімальним. Замість цього, видатки на інші заходи та заклади охорони здоров'я різко збільшилися протягом цього періоду: з 9-11% до 23,4% у 2021 році та 41,4% на 2022 рік (див. рис. 2.2).

Таблиця 2.3

Витрати на охорону здоров'я з усіх джерел фінансування та з місцевих бюджетів в Україні у 2018-2022 рр.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	Відхилення 2022/2018 рр.	
						млрд грн	%
Обсяг видатків місцевих бюджетів на охорону здоров'я, в т. ч.:	85,66	93,23	89,82	50,87	22,73	-62,93	-73,46
<i>Поліклініки і амбулаторії, швидка та невідкладна допомога</i>	21,46	22,33	15,74	7,96	4,23	-17,23	-80,29
<i>Лікарні та санаторно-курортні заклади</i>	56,44	60,98	64,00	30,81	8,91	-47,53	-84,21
<i>Санітарно-профілактичні та протиепідемічні заходи і заклади</i>	0,04	0,06	0,18	0,22	0,17	0,13	325,00
<i>Інша діяльність у сфері охорони здоров'я</i>	7,72	9,86	9,90	11,88	9,42	1,7	22,02

Примітки: розраховано за даними Державної казначейської служби України

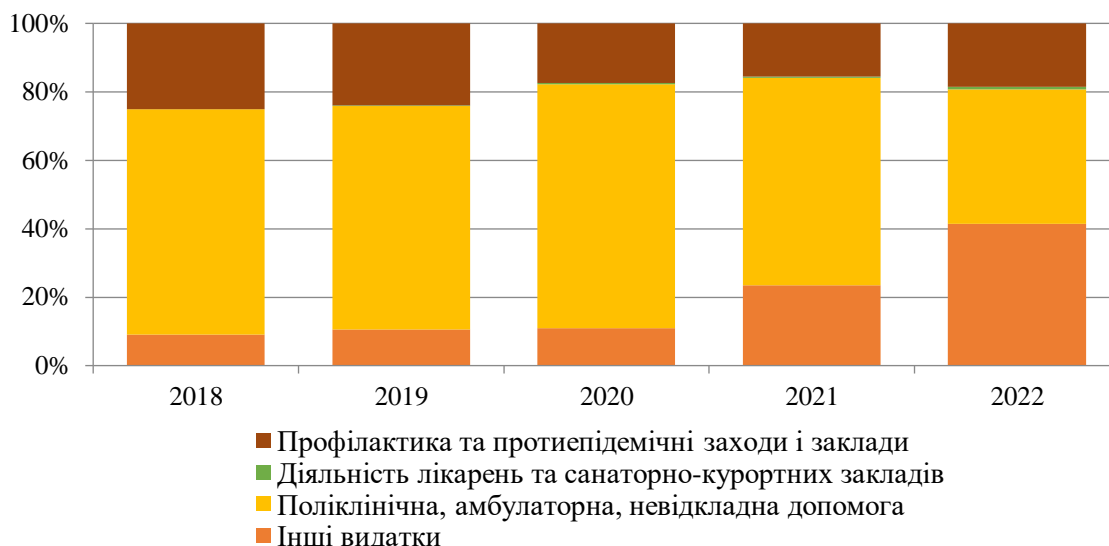

Рис. 2.2. Структура видатків місцевих бюджетів України на охорону здоров'я у 2018-2022 рр. за організаційно-функціональною ознакою, %

Примітки: розраховано за даними Державної казначейської служби України

Реорганізація системи охорони здоров'я та децентралізація принесли значні зміни в обсягах і структурі витрат на охорону здоров'я на рівні конкретних територіальних громад. Якщо розглянути витрати Вигодського селищного бюджету, можна побачити, що їх динаміка має неоднозначний характер. Зокрема, протягом 2018-2021 років власні витрати бюджету стрімко зменшувались через впровадження інституту сімейного лікаря та нової схеми оплати первинної медичної допомоги в рамках першого етапу медичної реформи. Початок реформи у другій половині 2019 року призвів до зменшення видатків селищного бюджету на первинну медичну допомогу в 1,4 рази до 6,57 млн грн, а у 2020 році - в 7,9 рази до 0,83 млн грн. Тенденція зниження витрат у цій сфері продовжувалась і в 2021-2022 роках. Фінансування програм реімбурсації (відшкодування вартості ліків для окремих категорій населення) мало незначний вплив на динаміку власних витрат селищного бюджету на охорону здоров'я. Цікаво, що з завершенням реформи децентралізації та переходом до другого етапу медичної реформи Вигодська селищна рада вперше передбачила фінансування спеціалізованої медичної допомоги в селищному бюджеті, на що заплановано виділити 2,28 млн грн (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4

Показники видатків Вигодської селищного бюджету
на охорону здоров'я у 2018-2022 рр., тис грн

Показник	2018	2019	2020	2021	2022
Видатки на охорону здоров'я власні, в т.ч.:	9059,5	7359,9	1037,6	768,8	2280,0
– багатопрофільна стаціонарна медична допомога	–	–	–	–	1265,2
– первинна медична допомога населенню центрами ПМСД	9059,5	6568,7	834,7	768,8	561,8
загальний фонд	8898,6	6547,8	826,3	768,8	561,8
спеціальний фонд	160,9	20,9	8,4	–	–
– відшкодування вартості лікарських засобів для лікування окремих захворювань	–	791,2	202,9	–	–
– централізовані заходи з лікування хворих на цукровий та нецукровий діабет	–	–	–	–	453,0
Видатки на охорону здоров'я, передані до інших бюджетів, в т.ч.:	11500,3	13181,7	13513,6	4810,3	н.д.
– субвенція на здійснення переданих видатків у сфері охорони здоров'я	10080,3	11988,9	13029,8	3481,4	н.д.
– інша субвенція на охорону здоров'я	1420,0	1192,8	250,0	1124,8	н.д.
– централізовані заходи з лікування хворих на цукровий та нецукровий діабет	–	–	233,8	204,1	н.д.

Примітки: складено за даними Вигодської селищної ради

Завершення реформи місцевого самоврядування також спричинило зменшення витрат селищного бюджету на охорону здоров'я, які були передані до інших бюджетів. Протягом 2018-2022 років більшу половину витрат на медицину Вигодської селищної ради перераховували до інших бюджетів, оскільки вони не мали повноважень для їх фінансування. У 2020 році обсяг переданих видатків зріс до 13,51 млн грн, що склало 92,9% від загального фінансування охорони здоров'я з селищного бюджету. Крім того, у 2018-2021 роках Вигодська селищна рада щорічно надавала додаткову субвенцію на охорону здоров'я районному бюджету від 0,25 до 1,42 млн грн, а також кошти на лікування хворих на цукровий діабет. Однак, зміни у фінансуванні охорони

здоров'я та перерозподіл повноважень з районної державної адміністрації у сфері другорядної медичної допомоги призвели до зменшення обсягів переданих видатків селищного бюджету на охорону здоров'я в 2021 році у 2,8 рази.

Відсутність офіційної статистики ускладнює оцінку впливу витрат місцевих бюджетів на тенденції захворюваності в Україні, оскільки доступна статистична інформація охоплює період до 2018 року, коли медична та місцева самоврядна реформи знаходилися на етапі розробки. Більшість дослідників зазначають, що зростання видатків бюджетів різного рівня на медицину поки не має помітного впливу на зниження рівня захворюваності в Україні.

Узагальнюючи аналіз витрат місцевих бюджетів на охорону здоров'я, можна зазначити, що вони мають суперечливу динаміку, обумовлену реалізацією медичної реформи в Україні, яка значно змінила процес фінансування медичних послуг. Реформа місцевого самоврядування також впливає на обсяги фінансування охорони здоров'я з місцевих бюджетів шляхом перерозподілу повноважень. Однак оцінювати результати реформи, щодо зниження рівня захворюваності та поліпшення показників суспільного здоров'я, ще зарано, оскільки реформи все ще знаходяться на початковому етапі. Однак, оскільки головна мета реформи охорони здоров'я полягає у створенні механізмів, що стимулюють більш ефективне використання бюджетних коштів та покращують якість медичних послуг в Україні, можна сподіватися, що в майбутньому показники суспільного здоров'я значно покращаться, в тому числі завдяки фінансуванню з місцевих бюджетів.

2.2. Оцінювання практики фінансування з місцевих бюджетів освіти та культури

В сучасних умовах, фінансування освітніх послуг має ключове значення, і його провідну роль відіграють фінансові ресурси, які надаються з державних та місцевих бюджетів. Окрім цього, існують інші джерела фінансування

освіти, такі як внески населення (у вигляді плати за навчання, оплати різних послуг, благодійних внесків тощо), а також фінансові внески підприємств (у формі оплати навчання своїх працівників, благодійної допомоги, фінансування проектів в галузі освіти тощо). Загалом, ці джерела грошових коштів використовуються для покриття потреб у сфері освіти.

Відносно високі темпи зростання видатків місцевих бюджетів на освіту призвели до значного збільшення частки відповідних фінансових інституцій у загальній структурі фінансування. Зокрема, у 2018-2019 роках частка місцевого бюджету в загальних ресурсах освітньої галузі становила 60-61%, тоді як у 2021-2022 роках - 70,6%. Водночас спостерігається поступове зниження значення фінансування освіти з державного бюджету - з 23-24% до 18-19%, а з національного - з 14-16% у 2018-2019 роках до 10-11% у 2021-2022 роках. (рис. 2.4).

Таблиця 2.5

Загальні витрати на освіту з усіх джерел фінансування
в Україні у 2018-2022 рр.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022
Загальні витрати на освіту з усіх джерел фінансування	127,12	139,97	182,98	214,00	241,41
Витрати держави на освіту, в т. ч.:	106,18	119,50	161,50	189,41	216,41
– витрати центрального уряду (державного бюджету)	29,21	33,34	36,38	38,38	45,95
– витрати місцевих органів влади (місцевих бюджетів)	76,97	86,16	125,11	151,03	170,46
Витрати приватного сектору на освіту, в т.ч.:	20,94	20,47	21,48	24,59	25,00
– витрати домогосподарств	20,01	19,42	20,33	23,16	23,41
– витрати приватних суб'єктів господарювання	0,93	1,04	1,16	1,44	1,59

Примітки: складено за [64]

У зв'язку з відносно високими темпами зростання видатків місцевих бюджетів на освіту, частка відповідних фінансових інституцій у загальній структурі фінансування суттєво зросла. Зокрема, у 2018-2019 роках частка

місцевого бюджету в загальних ресурсах освітньої галузі становила 60-61%, тоді як у 2018-2022 роках - 70,6%. Водночас поступово зменшується значення таких джерел фінансування освіти, як державний бюджет - з 23-24% до 18-19% та національні фінансові ресурси - з 14-16% у 2018-2019 роках до 10-11% у 2018-2022 роках. (рис. 2.5).

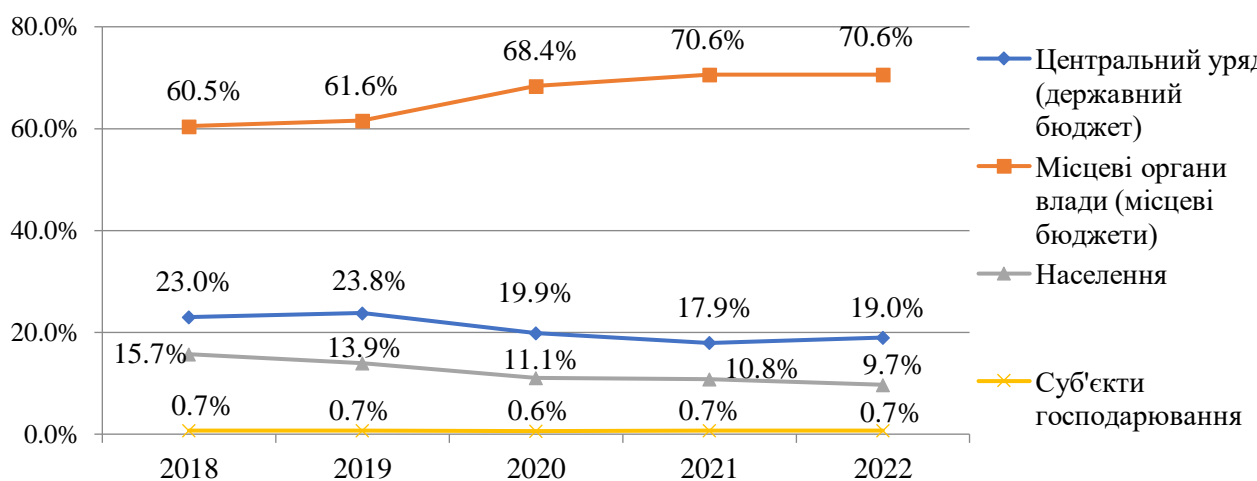

Рис. 2.5. Динаміка структури загальних витрат на освіту у розрізі фінансових агентів в Україні у 2018-2022 рр., %

Примітки: складено за [64]

На цьому тлі варто детальніше розглянути галузеві видатки місцевих бюджетів на освіту. Оскільки дошкільна та загальна середня освіта є обов'язковими відповідно до чинного законодавства, видатки місцевих бюджетів на освіту концентруються на функціях надання освітніх послуг у цих сферах: у 2021 році понад 6/10 видатків місцевих бюджетів на освіту спрямовано на загальну середню освіту. Другою за важливістю сферою надання освітніх послуг і такою, що отримує найбільше фінансування з місцевого бюджету, є дошкільна освіта: у 2021 році на ці освітні послуги виділено 37,56 млрд грн, а у 2022 році передбачено 47,43 млрд грн. У 2018-2022 роках фінансування з місцевих бюджетів на дошкільну освіту фінансування з місцевих бюджетів на дошкільну освіту зросло в 1,7 раза (19,22 млрд грн) (табл. 2.6).

На нашу думку, слід розрізняти базову (загальну) та спеціалізовану (професійно-технічну та вищу) освіту за характером освітніх послуг та обов'язкову освіту. Провідну роль у забезпеченні базової освіти відіграють місцеві бюджети, що повністю відповідає принципу субсидіарності. Мережа закладів загальної середньої освіти в Україні охоплює майже все населення віком 6-18 років і забезпечує здобуття загальної середньої освіти відповідно до затверджених стандартів. Наразі цей сектор переживає суперечливий процес через брак фінансування та загальну непослідовність у реформуванні галузі.

Таблиця 2.6

Видатки на освіту з місцевих бюджетів в Україні у 2018-2022 рр.

у розрізі напрямів, млрд грн

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	Відхилення 2022/2018 рр.	
						млрд грн	%
Обсяг видатків місцевих бюджетів на освіту, в т. ч.:	136,62	165,71	187,10	199,43	232,41	95,79	70,1
Дошкільна освіта	28,21	31,79	36,04	37,56	47,43	19,22	68,1
Загальна середня освіта	84,06	101,29	114,89	122,08	141,87	57,81	68,8
Професійно-технічна освіта	8,09	9,72	10,46	11,12	12,57	4,48	55,4
Вища освіта	4,22	7,55	8,32	8,91	10,36	6,14	145,5
Післядипломна освіта	0,52	0,68	0,75	0,73	0,82	0,3	57,7
Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	7,52	8,94	10,03	11,01	13,01	5,49	73,0
Інші заклади та заходи у сфері освіти	3,99	5,73	6,61	8,03	6,32	2,33	58,4

Примітки: розраховано за даними Державної казначейської служби України

Незважаючи на значне збільшення бюджетного фінансування в останні роки, загальній середній освіті все ще не вистачає коштів на належну оплату праці педагогічних працівників та оновлення матеріально-технічної бази. Водночас загальна освіта переживає суперечливі процеси з точки зору регіонального розподілу: переповнені загальноосвітні навчальні заклади в

містах не мають коштів на розширення основних фондів, тоді як у сільській місцевості спостерігається дефіцит учнів через природне скорочення та міграційні процеси. Оскільки фінансування навчальних закладів значною мірою визначається кількістю учнів, школи в сільській місцевості відчують гострий дефіцит коштів для забезпечення належних умов надання освітніх послуг та матеріального забезпечення навчального процесу. Таким чином, розрив у якості освіти між сільськими та міськими дітьми за останні роки збільшився, нівелюючи гарантовану Конституцією України норму рівного доступу до якісних освітніх послуг для всіх верств населення.

За період з 2018 по 2022 рік кількість закладів загальної середньої освіти в Україні скоротилася з 17,6 до 14,9 тис., або на 13,9%, тоді як кількість учнів зросла з 3,76 млн до 4,21 млн. Однак завдяки збільшенню бюджету на освіту в останні роки кількість вчителів у закладах загальної середньої освіти дещо стабілізувалася: у період з 2018 по 2022 рік кількість вчителів зменшилася лише на 4 000, або на 0,9%. До речі, за період з 2013 по 2018 рік кількість вчителів зменшилася на 71,0 тис., або на 13,8% [24].

Ті ж проблеми, що і в загальній середній освіті, характерні і для дошкільної освіти. Хоча мережа закладів дошкільної освіти з 2018 року розширюється після багаторічного занепаду і спостерігається позитивна динаміка, дошкільна освіта все ще стикається з дефіцитом місць для дітей: у 2022 році при потужності закладів дошкільної освіти 1,16 млн. дітей, 1,23 млн. дітей зараховано до школи. Таким чином, дефіцит місць у дошкільних закладах у 2022 році оцінюється у понад 75 000 дітей, але ця проблема поступово вирішується, зокрема завдяки активному відродженню дитячих садків на Території в останні роки. До речі, у 2018 році розрив між потужністю закладів дошкільної освіти та кількістю дітей становив 186 000. Таким чином, з 2018 по 2022 рік цей показник зменшився у 2,5 рази [33]. Водночас дошкільні заклади все ще стикаються з проблемами належної оплати праці педагогічних працівників, організації якісного харчування дітей та недостатнім

фінансуванням оновлення матеріально-технічної бази, яке значною мірою фінансується за рахунок "тіньових" внесків батьків.

З огляду на специфіку професійної освіти, яка є доступною для всіх громадян незалежно від місця проживання, основним джерелом фінансування професійної та вищої освіти є державний бюджет. Однак місцевий бюджет також відіграє важливу роль у фінансуванні освітніх послуг у цій сфері: у 2022 році з місцевих бюджетів на надання професійної освіти було виділено загалом 20,76 млрд грн, з яких 11,12 млрд грн - на професійно-технічну освіту, 8,91 млрд грн - на вищу освіту та 1,5 млрд грн - на фахову передвищу освіту. За період з 2018 по 2022 рік приріст цих видатків становить 10,92 млрд грн, або в 1,9 раза. Найвищими темпами зростають видатки на вищу освіту, де у 2022 році на заклади вищої освіти з місцевих бюджетів буде спрямовано 10,36 млрд грн, що у 2,5 рази більше, ніж у 2015 році; лише з 2015 по 2017 рік ці видатки зросли майже вдвічі.

Структурні зміни у фінансуванні освіти свідчать, що роль місцевих бюджетів у загальних видатках на вищу освіту значно зросла. Зокрема, якщо у 2018 році частка місцевих органів влади у структурі загальних видатків на освіту з усіх джерел становила близько 7,0%, то у 2021 році - 12,7%, а у 2019 році - 12,4%. Вища освіта характеризується високою часткою фінансування з боку населення: якщо у 2018 році від населення надходила приблизно третина загальних державних видатків на вищу освіту, то у 2018-2019 роках цей показник знизився до 27-28%, а у 2022 році - до 25%, що в грошовому еквіваленті становило 18,42 млрд грн (табл. 2.7).

Необхідність фінансування професійної освіти з місцевого бюджету може бути дискусійною, оскільки мережа закладів вищої освіти, що фінансуються з державного бюджету, характеризується погіршенням показників ефективності через відтік абітурієнтів на навчання за кордон та зменшення кількості випускників шкіл через погіршення демографічної ситуації. Заклади професійно-технічної освіти отримують фінансування з місцевого бюджету, якщо їх засновниками є місцеві органи влади і їх

діяльність спрямована на розвиток людських ресурсів для місцевого ринку праці. Обґрунтованість таких операцій може бути поставлена під сумнів, особливо для вищих навчальних закладів, і ми вважаємо, що в майбутньому всі вищі навчальні заклади повинні перейти на фінансування з державного бюджету.

Таблиця 2.7

Загальні витрати на вищу освіту з усіх джерел фінансування
в Україні у 2018-2022 рр., млрд грн

Показник	2018	2019	2020	2021	2022
Загальні витрати на освіту з усіх джерел фінансування	48,77	52,34	57,01	64,79	73,10
Витрати держави на освіту, в т. ч.:	32,01	36,40	40,36	45,92	53,50
– витрати центрального уряду (державного бюджету)	28,62	32,65	35,61	37,69	44,43
– витрати місцевих органів влади (місцевих бюджетів)	3,39	3,75	4,75	8,23	9,07
Витрати приватного сектору на освіту, в т.ч.:	16,76	16,95	16,65	18,86	19,60
– витрати домогосподарств	16,00	15,11	15,71	17,72	18,42
– витрати приватних суб'єктів господарювання	0,76	0,83	0,94	1,15	1,18

Примітки: складено за [64]

Незважаючи на збільшення видатків, система професійно-технічної освіти наразі є недофінансованою, а операційна ситуація ускладнюється різким скороченням кількості учнів. Фінансове становище мережі закладів професійно-технічної освіти погіршується через відсутність налагодженої співпраці з підприємствами, які могли б залучати додаткові кошти на професійне навчання. Незважаючи на певне збільшення фінансування професійно-технічної освіти, мережа професійно-технічних навчальних закладів продовжує скорочуватися: з 2018 року по теперішній час їх кількість зменшилася на 87 до 711 закладів, що вдвічі менше, ніж за роки незалежності. Кількість учнів та студентів у закладах професійної освіти також стрімко

зменшується: з 304,1 000 у 2018 році до 246,9 000 у 2022 році (скорочення в 1,2 рази).

Поряд із демографічним процесом природного скорочення потреби в місцях для здобуття професійно-технічної освіти в суспільстві тривалий час існував негативний стереотип, що робітничі професії не є престижними і призначені для учнів з поганою успішністю. Як наслідок, фінансування професійно-технічної освіти стагнує, що призводить до її деградації. Розрив між підготовкою робітничих кадрів і потребами ринку праці призвів до дефіциту кваліфікованих робітників в Україні, що негативно вплинуло на економіку. Крім того, кількість випускників гуманітарних спеціальностей, яких готують вищі навчальні заклади, перевищує потреби ринку праці, що призводить до знецінення цінності кваліфікованих працівників, оскільки фахівці з вищою освітою отримують нижчу заробітну плату, ніж неосвічені працівники, і не можуть працевлаштуватися у профільних галузях.

Тенденції фінансування освіти, притаманні зведеним показникам видатків місцевих бюджетів, спостерігаються і на рівні бюджету Вигодської селищної ради: за період з 2019 по 2022 роки обсяг видатків селищного бюджету на освіту зріс в 1,3 рази з 621,5 млн грн до 820,6 млн грн, а у 2023 році на ці цілі на ці цілі планується виділити 93,14 млн грн. Протягом останніх років видатки із загального фонду становили 3-6% від загальних видатків селищного бюджету на освіту, але згідно з рішенням про селищний бюджет на 2023 рік цей показник зменшиться до 1% (табл. 2.8).

Найбільшим напрямом фінансування освіти з селищного бюджету є загальна середня освіта: у 2021 році на ці потреби було спрямовано 59,17 млн грн, або майже три чверті від загального обсягу, а у 2022 році ці видатки планується збільшити до 68,1 млн грн. Видатки селищного бюджету на дошкільну освіту також характеризуються великими сумами: 11,78 млн грн у 2020 році, 11,1 млн грн у 2021 році та 13,36 млн грн у плані на 2022 рік. Прикметно, що на дошкільну та загальну середню освіту припадають майже всі видатки зі спеціального фонду бюджету, пов'язані з виготовленням

проектно-кошторисної документації та проведенням ремонтних робіт у комунальних закладах освіти. Зокрема, у 2020-2022 роках проведено капітальні ремонти у дошкільному навчальному закладі с. Вигода (0,65 млн грн), опорній загальноосвітній школі с. Вигода (0,22 млн грн) та Центрі дитячої творчості (0,35 млн грн), де значні кошти виділені на придбання комп'ютерної техніки та іншого обладнання.

Таблиця 2.8

Динаміка видатків Підволочиського селищного бюджету
на освіту у 2018-2022 рр., млн грн

Показник	2017	2018	2019	2020	2021	
Всього видатків на освіту, в т.ч.:	62,15	75,15	81,07	82,06	93,14	
	загальний фонд	58,69	70,83	77,16	79,46	92,23
	спеціальний фонд	3,46	4,32	3,91	2,60	0,91
Дошкільна освіта	загальний фонд	7,28	8,65	10,60	10,59	12,71
	спеціальний фонд	1,99	1,43	1,18	0,51	0,65
Загальна середня освіта	загальний фонд	46,10	52,47	56,34	57,58	67,98
	спеціальний фонд	1,38	2,70	2,39	1,59	0,12
Позашкільна освіта	загальний фонд	1,93	2,30	2,33	2,81	3,06
	спеціальний фонд	0,09	0,05	0,22	0,22	0,03
Спеціальна (мистецька освіта) ¹	загальний фонд	(2,43)	3,14	3,42	3,30	3,71
	спеціальний фонд	(1,46)	0,14	0,12	0,28	0,11
Методичне забезпечення освіти	0,83	1,08	1,19	1,07	0,79	
Інші заклади та заходи у сфері освіти	2,55	3,19	3,28	4,11	3,98	

Примітки: побудовано за даними Вгодської селищної ради

Фінансування культури і мистецтва з місцевих бюджетів протягом останніх років характеризується волатильністю показників. Зокрема, у 2018-2022 роках бюджетні видатки стабільно зростали з 11,48 млрд грн до 14,32 млрд грн. Однак зі зміною влади в Україні та погіршенням економічної ситуації відповідні тенденції змінилися: з огляду на планові показники на 2023 рік можна стверджувати, що фінансування цієї сфери стагнувало, а бюджетні

видатки на культуру зменшилися, враховуючи реальне зниження вартості грошей через інфляцію (табл. 2.9).

Що стосується культурних послуг, то найбільші бюджетні витрати припадають на бібліотеки, музеї та виставки. Таким чином, на ці два сектори культури припадає понад дві третини видатків місцевих бюджетів на потреби. Така структура фінансування культури об'єктивно пояснюється розвиненою мережею бібліотек та клубів, які охоплюють значно більше населених пунктів, ніж театральні, концертні та циркові заклади. Бібліотеки та будинки культури (клуби) надають найбільш затребувані послуги населенню з точки зору середньостатистичного мешканця громади.

Таблиця 2.9

Видатки місцевих бюджетів України на культуру, мистецтво
у 2018-2022 рр., у розрізі напрямів

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	Відхилення 2022/2018 рр.	
						млрд грн	%
Обсяг видатків місцевих бюджетів на культуру і мистецтво, в т. ч.:	11,48	12,72	14,32	14,11	14,92	3,44	30,0
<i>Театри</i>	1,19	1,36	1,49	1,57	1,70	0,51	42,9
<i>Художні колективи, концертні і циркові організації</i>	0,70	0,61	0,70	0,71	0,72	0,02	2,9
<i>Кінематографія</i>	0,03	0,06	0,07	0,11	0,10	0,07	233,3
<i>Бібліотеки, музеї і виставки</i>	3,67	4,06	4,55	4,69	5,10	1,43	39,0
<i>Заповідники</i>	0,06	0,08	0,10	0,11	0,10	0,04	66,7
<i>Клубні заклади</i>	4,25	4,76	5,32	5,04	5,26	1,01	23,8
<i>Інші заходи і заклади в галузі культури та мистецтва</i>	1,59	1,79	2,08	1,88	1,94	0,35	22,0

Примітки: розраховано за даними Державної казначейської служби України

Крім того, зростання бюджетів на бібліотеки та будинки культури пов'язане з децентралізацією, коли ремонт та облаштування закладів культури часто є одним з пріоритетів новоствореної влади після утворення об'єднаної громади. Варто також зазначити, що за аналізований період місцева влада приділяла більше уваги фінансуванню кінозйомок, видатки на розвиток яких зросли у 3,3 рази за період з 2018 по 2022 роки. І хоча в абсолютних цифрах ці

видатки залишаються незначними (лише 0,10-0,11 млрд грн), тенденція до збільшення уваги місцевої влади до розвитку кіноіндустрії є позитивною.

Таблиця 2.10

Динаміка видатків Вигодського селищного бюджету
на культуру і мистецтво у 2018-2022 рр., млн грн

Показники	2017	2018	2019	2020	2021
Культура і мистецтво, в т.ч.:	3,09	7,17	7,05	6,81	7,10
Діяльність бібліотек	0,08	1,81	1,75	1,99	2,10
Діяльність музеїв та виставок	–	0,30	0,41	0,32	0,46
Діяльність палаців і будинків культури, клубів, центрів дозвілля та інших клубних закладів	1,56	4,29	4,02	3,88	3,94
Діяльність інших закладів, інші видатки на культуру і мистецтво	1,45	0,77	0,87	0,62	0,60

Примітки: побудовано за даними Вигодської селищної ради

На рівні менших територіальних громад концентрація бюджетних видатків на фінансування діяльності бібліотек і клубів є ще більш вираженою. Наприклад, у селищному бюджеті Підволочиська на 2018-2022 роки в середньому 55-60% видатків на культуру було спрямовано на потреби будинків культури та клубів, 25-30% - на потреби бібліотек, решта видатків - на музеї та інші заклади культури, а також інші культурні заходи. У грошовому еквіваленті видатки на культуру і мистецтво з селищного бюджету 2021 року склали 6,81 млн грн, що менше, ніж у попередні два роки. З цієї суми 3,88 млн грн було спрямовано на потреби будинків культури та клубів, а 1,99 млн грн - на підтримку діяльності бібліотек (табл. 2.10). Причинами зменшення фінансування культури у 2020-2022 роках стало перенесення термінів реалізації проектів з реконструкції та ремонту об'єктів культури через погіршення економічної та епідемічної ситуації в країні, а також зменшення цільової субвенції з державного бюджету.

Незважаючи на зростання культурного бюджету, він не досяг рівня, що дозволяє на належному рівні надавати культурно-мистецькі послуги

населенню. Актуальним залишається питання поточних видатків, оскільки майже всі кошти спрямовуються на заробітну плату, соціальні відрахування та комунальні послуги. Заклади культури в місцевих громадах все частіше відчують нестачу коштів для оновлення матеріально-технічної бази та розширення спектру послуг, щоб охопити всі верстви населення. Як наслідок, культурне життя в "сільських" громадах обмежується регулярними святковими заходами з нагоди знаменних дат, а в багатьох сільських населених пунктах взагалі припинилося або підтримується лише зусиллями активних мешканців. Тому вирішення цих складних проблем потребує не лише збільшення фінансування закладів культури, а й створення механізмів, які сприятимуть диверсифікації культурних надбань та їх поширенню серед усіх верств населення.

2.3. Практика здійснення видатків місцевих бюджетів на соціальний захист населення

Фінансування програм і заходів соціального захисту населення є важливою частиною витрат місцевих бюджетів. Ці програми мають на меті поліпшення життєвого рівня людей з низьким доходом та надання допомоги уразливим групам суспільства в складних ситуаціях. Місцеві бюджети виконують важливу роль у забезпеченні найважливіших соціальних виплат, таких як допомога при народженні дитини, малозабезпеченим сім'ям, сім'ям з дітьми, ветеранам та іншим. Ці виплати є важливим джерелом доходів найбільш вразливих верств населення і відіграють роль у перерозподілі доходів. Тому значення місцевих бюджетів для соціальної політики в Україні не можна недооцінювати.

У фінансуванні соціального захисту населення в Україні задіяні різні джерела, включаючи бюджети на різних рівнях, соціальні страхові фонди, благодійні пожертви, програми корпоративної соціальної відповідальності бізнесу, зовнішню допомогу та інше. Аналізуючи динаміку суспільних витрат

на соціальний захист населення та роль місцевих бюджетів у цих витратах, можна зазначити, що останні втрачають своє значення. За офіційною статистикою, витрати на програми соціального захисту населення зростали з 353,83 млрд грн у 2018 році до 569,70 млрд грн у 2020 році. Збільшення витрат у зведеному бюджеті та соціальних страхових фондах свідчить про продовження тенденції зростання суспільних витрат на соціальний захист населення у 2021-2022 роках.

Таблиця 2.11

Витрати на соціальний захист населення з усіх джерел фінансування та з місцевих бюджетів в Україні у 2018-2022 рр., млрд грн

Показник	2018	2019	2020	2021	2022
Сукупні витрати суспільства на соціальний захист населення, в т.ч.:	353,83	377,05	450,87	518,17	569,70
Видатки зведеного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення, млрд грн	176,34	258,33	288,40	312,52	333,90
у % до сукупних суспільних витрат	49,8	68,5	64,0	60,3	58,6
Видатки місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення	72,64	106,36	141,28	145,50	103,16
у % до сукупних суспільних витрат	20,5	28,2	31,3	28,1	18,1
у % до видатків зведеного бюджету	41,2	41,2	49,0	46,6	30,9

Примітки: розраховано за даними Державної казначейської служби України та [52]

Що стосується видатків місцевих бюджетів на соціальний захист, то вони стрімко зростали у 2019-2020 роках, сягнувши 145,5 млрд грн у 2020 році, або майже половини відповідних видатків зведеного бюджету. Частка місцевих бюджетів у загальному обсязі фінансування заходів соціального захисту з усіх джерел досягла 31,3 % у 2020 році. Однак у наступні роки видатки місцевих бюджетів на соціальний захист різко скоротилися, але не через зниження рівня соціальних виплат чи різке скорочення кількості

соціальних програм, а через рішення про зміну механізмів їх фінансування. Як наслідок, у 2021 році видатки місцевих бюджетів на соціальний захист скоротилися в 1,4 раза порівняно з попереднім роком, а у 2021-2022 роках ще в чотири рази. Так, у 2021 році на соціальний захист з місцевих бюджетів виділено лише 240 млрд грн, що приблизно в шість разів більше, ніж у 2019 році. Таким чином, понад 9/10 усіх бюджетних видатків на соціальний захист наразі здійснюється з державного бюджету, що свідчить про надзвичайно високий рівень централізації коштів на цю сферу соціальної політики.

Оцінюючи видатки місцевих бюджетів на соціальний захист у розрізі його секторів, обраний період аналізу необхідно розділити на два етапи: 2018-2020 рр. та 2021-2023 рр. У 2018-2020 рр. двома основними напрямками фінансування соціального захисту з місцевих бюджетів були соціальний захист сім'ї, дітей та молоді, а також вирішення житлових питань та підтримка вирішення житлових проблем. Разом ці два напрями соціального захисту становили 3/4 від загального обсягу відповідних видатків у 2019-2020 роках: 111,15 млрд грн у 2019 році та 107,17 млрд грн у 2020 році. За цей період найбільший обсяг ресурсів було виділено на житлову допомогу, що включало фінансування програм житлової допомоги. Значні ресурси були спрямовані на заходи соціального захисту сімей, дітей та молоді, оскільки ця сфера включає видатки на реалізацію найважливіших програм соціальної допомоги при народженні дитини, дітям, які перебувають під опікою, малозабезпеченим сім'ям та самотніми матерями. Оскільки обсяг видатків на соціальний захист з кожним роком зростає, відповідні видатки місцевих бюджетів також збільшуються. Водночас слід визнати, що ці видатки лише формально можуть бути визначені як видатки місцевих бюджетів, оскільки джерелом їх здійснення є фінансування відповідних дотацій з державного бюджету.

Уряд у 2020 році встановив більш суворі умови для отримання житлових субсидій через погіршення економічної ситуації та потребу подолати бюджетний дефіцит. Це призвело до суттєвого скорочення кількості людей, які отримують ці субсидії. Як результат, програми допомоги вирішенню

житлових питань, які фінансувалися з місцевих бюджетів, зменшилися вчетверо до 16,35 млрд грн. Це головна причина зменшення загальних видатків місцевих бюджетів на соціальний захист населення у 2020 році (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Видатки місцевих бюджетів України на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2018-2022 рр., у розрізі напрямів, млрд грн

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	Відхилення 2022/2018рр.	
						млрд грн	%
Обсяг видатків місцевих бюджетів на соціальний захист, в т. ч.:	141,28	145,50	103,16	24,00	24,73	-116,55	-82,5
<i>Соціальний захист на випадок непрацездатності</i>	10,77	14,38	15,97	1,49	1,65	-9,12	-84,7
<i>Соціальний захист пенсіонерів</i>	6,77	7,85	8,96	10,05	10,01	3,24	47,9
<i>Соціальний захист ветеранів війни та праці</i>	5,34	8,82	8,43	0,63	0,65	-4,69	-87,8
<i>Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді</i>	44,05	41,77	43,95	2,10	2,41	-41,64	-94,5
<i>Соціальний захист безробітних</i>	0,11	0,15	0,19	0,09	0,08	-0,03	-27,3
<i>Допомога у вирішенні житлового питання</i>	67,10	65,40	16,35	0,79	0,23	-66,87	-99,7
<i>Соціальний захист інших категорій населення</i>	3,82	3,01	3,97	2,79	3,50	-0,32	-8,4
<i>Інша діяльність у сфері соціального захисту</i>	3,33	4,12	5,34	6,05	6,20	2,87	86,2

Примітки: розраховано за даними Державної казначейської служби України

Тенденції зміни видатків місцевих бюджетів на соціальний захист населення в період з 2021 по 2023 роки визначаються двома факторами. По-перше, це подальше зростання соціальних стандартів, що впливають на розміри соціальних виплат та компенсацій. По-друге, уряд приймає рішення щодо модернізації механізмів фінансування програм соціального захисту. Зростання соціальних стандартів призвело до збільшення видатків місцевих бюджетів на соціальний захист пенсіонерів та інших сфер соціального захисту.

З іншого боку, Міністерство соціальної політики України змінило механізм фінансування деяких соціальних виплат, перетворивши їх у державні цільові програми замість субвенцій до місцевих бюджетів. Це значно змінило обсяги та структуру видатків місцевих бюджетів на соціальний захист населення. Результати виконання місцевих бюджетів у 2022 році та очікування завершення війни в 2023 році також вплинули на пріоритети видатків. Незважаючи на нововведення у процедурах фінансування соціальних виплат, обсяги та структура видатків на соціальний захист населення на рівні об'єднаних територіальних громад залишалися практично незмінними, оскільки більшість громад не перейняли на себе фінансування цих соціальних виплат. Завершення реформи децентралізації та передача повноважень до органів місцевого самоврядування повинні були змінити цю ситуацію, але зміна механізму фінансування зробила це питання неактуальним.

За останні п'ять років, видатки Вигодського селищного бюджету на соціальний захист населення змінювалися. Значення витрат поступово зростали з 13,36 мільйонів гривень у 2019-2020 роках (табл. 2.13). Проте, в наступні роки було помітне зменшення фінансування соціального захисту, і ці витрати стабілізувалися на рівні 10-11 мільйонів гривень. Варто зауважити, що у порівнянні з загальними даними про місцеві бюджети України, Вигодський селищний бюджет відводить більшу увагу витратам спеціального фонду. Але аналіз бюджетної документації показав, що ці видатки лише частково пов'язані з реалізацією капітальних проектів, таких як будівництво другого стаціонарного відділення Територіального центру соціального обслуговування у с. Окопи, капітальний ремонт їдальні "Людмила", покупка меблів та інвентарю. Більшість цих коштів спрямовані на покриття поточних потреб соціальних установ.

Таблиця 2.13

Видатки Вигодського селищного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2018-2022 рр., у розрізі напрямів, млн грн

Показник	2018	2019	2020	2021	2022
Обсяг видатків місцевих бюджетів на соціальний захист, в т. ч.:	7,98	12,28	13,36	10,97	10,00
загальний фонд	7,21	9,30	9,62	9,17	7,75
спеціальний фонд	0,77	2,98	3,74	1,80	2,25
Забезпечення соціальними послугами за місцем проживання громадян, які не здатні до самообслуговування у зв'язку з похилим віком, хворобою, інвалідністю	7,36	11,56	12,56	10,44	9,24
Оздоровлення та відпочинок дітей	0,17	0,20	0,20	–	–
Інші видатки на соціальний захист населення	0,45	0,52	0,60	0,53	0,76

Примітки: побудовано за даними Вигодської селищної ради

За функціональним критерієм, за винятком кількох невеликих програм, майже всі кошти, виділені в селищному бюджеті на соціальний захист, спрямовуються на потреби територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) У 2022 році із загального обсягу відповідних видатків у 10,97 млн грн на діяльність цієї організації було виділено 10,44 млн грн на її підтримку. Таким чином, на інші програми та заходи соціального захисту було витрачено близько 5 % бюджетних видатків.

Суттєві корективи у структуру фінансування соціального захисту внесли нові чинники, такі як епідемія коронавірусу та заходи, вжиті урядом у відповідь на неї. Зокрема, у сільському бюджеті не були передбачені видатки на оздоровлення та відпочинок дітей у зв'язку з карантинном, який тривав до 2022 року. Також були скориговані видатки в інших сферах, зокрема на активну соціальну політику. Зауважимо, що, на думку науковців, висока кількість пасивних заходів соціальної підтримки у формі трансфертів (таких як соціальні виплати, компенсації та допомоги для збереження доходу) серед заходів соціального захисту є причиною низької ефективності видатків на їх реалізацію. Пасивні заходи соціальної підтримки здатні вирішити проблеми бідності та соціального виключення лише в короткостроковій перспективі, після чого люди знову відчують потребу в соціальному захисті. Натомість

активні інструменти соціальної політики покликані вирішити проблему в довгостроковій перспективі шляхом стимулювання індивідуальних зусиль та створення можливостей для подолання причин, що призводять до необхідності соціального захисту.

Серед заходів активної соціальної політики в міграційному бюджеті с. Вигода найбільш помітною протягом останніх років є фінансова підтримка організації та проведення громадських робіт: у 2020 році видатки за цим напрямом сягнуть 98,0 тис. грн, що є найвищим показником за останні п'ять років; у 2021 році - 75,8 тис. грн; у 2022 році на цей напрямок було витрачено лише 13,0 тис. грн; у тис. грн., а на 2023 рік у селищному бюджеті не передбачено жодних видатків на організацію та проведення громадських робіт. Очевидно, що однією з причин такого кроку є військові дії в країні, які можуть поставити під загрозу здоров'я та працездатність людей.

Підсумовуючи результати аналізу обсягів та структури фінансування з місцевих бюджетів соціального захисту населення, можна зробити висновок, що за останні роки відбулися значні зміни, пов'язані із запровадженням інновацій у механізмах розподілу та використання коштів. Однак дискусійним є висновок про те, що після 2020 року місцеві органи влади значною мірою втратили повноваження щодо фінансування соціального захисту, а роль місцевих бюджетів у цьому процесі була зведена до мінімуму. Дійсно, протягом багатьох років місцеві бюджети функціонували як передавальний механізм для передачі коштів від фактичного джерела (державного бюджету) до кінцевих одержувачів. Органи місцевого самоврядування не мали жодного впливу на розмір основних соціальних виплат та порядок їх розподілу, які фінансувалися за рахунок відповідних субвенцій з державного бюджету. Таким чином, органи місцевого самоврядування зобов'язані організовувати процес розподілу соціальних виплат, але не виступають фінансовими агентами для його фінансування.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ СОЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

3.1. Напрями удосконалення планування видатків місцевих бюджетів соціального призначення

Основною метою реформи місцевого самоврядування є розвиток фінансово самодостатніх територіальних громад, які здатні забезпечити достойний рівень життя для своїх мешканців. Досягнення самозабезпечення територіальних громад можливе не лише через збільшення їх доходів, але й шляхом підвищення ефективності витрат бюджету. Це означає, що при меншому обсязі бюджетних витрат можна досягти кращих результатів надання бюджетних благ. Оптимізація соціальних видатків місцевих бюджетів повинна відбуватись у контексті покращення соціальної політики держави та передбачати такі дії:

1. Вдосконалення планування соціальних видатків, змінюючи методологічну основу. Необхідно перейти від "поверхневого" планування, заснованого на власних припущеннях про напрями використання коштів, до стратегічного середньострокового планування. Це означає встановлення тісної взаємозв'язку між бюджетними показниками та стратегічними завданнями розвитку територіальних громад. Плануванню видатків бюджету також передують об'єктивне визначення соціальних стандартів, норм і нормативів видатків для обґрунтування їхньої доцільності.

2. Вдосконалення інструментарію використання бюджетних коштів, шляхом диверсифікації методів та схем фінансування соціальних послуг. Важливо впроваджувати ринкові підходи і залучати недержавні структури. Технології фінансування повинні сприяти кращій відповідності між бюджетними видатками і результатами надання відповідних бюджетних благ. Пряме бюджетне фінансування суспільних благ має поступово знижуватись, а

замість цього повинні бути використані непрямі методи фінансування, які дозволяють диверсифікувати джерела фінансування та підвищувати якість наданих благ.

У процесі поліпшення планування соціальних видатків бюджету, важливо звернути увагу на проблеми ідеологічного та методологічного характеру. Україна наразі не має узгодженого розуміння меж соціальної відповідальності держави та ролі самого суспільства у забезпеченні свого добробуту. Утримання високого рівня соціальної підтримки населення та відповідних стандартів в умовах економічної кризи є складним завданням. Однак, суспільство все ще підтримує ідею значного перерозподілу ресурсів та високого рівня соціального захисту. Законодавчо в Україні визначено модель соціальної держави, де ключову роль відіграють соціальне страхування та корпоративні механізми. Світова практика характеризує цю модель як консервативну модель соціальної держави.

Відсутність згоди між державою та суспільством щодо вибору економічної моделі розвитку країни та нечіткість меж соціальної відповідальності держави призводять до недостатньої реформування різних сфер громадського життя. В суспільстві поширений негативний ставлення до ініціатив щодо скасування соціальних пільг, реформування соціальних трансфертів, освіти, медицини та пенсійного страхування. Більшість реформ залишаються лише на словах, і не вдається впровадити альтернативні схеми забезпечення суспільного благополуччя, такі як медичне та накопичувальне пенсійне страхування або впровадження ринкових підходів до надання суспільних послуг за участю приватних структур. Недосліджена реформа в освіті та медицині призводить не до покращення якості послуг, а до обмеження доступу до них для багатьох громадян.

Впровадження реформ, спрямованих на більше використання ринкових підходів у наданні суспільних послуг і підвищення індивідуальної відповідальності громадян за свій благополуччя, зустрічає значний опір у суспільстві, яке традиційно віддає перевагу патерналістському підходу. Навіть

зміни економічної ситуації в країні та зміна поколінь не мають значного впливу на ставлення суспільства до патерналізму. Соціологічні дані свідчать, що у 2015 році більше третини громадян вважали, що держава несе головну відповідальність за їхнє благополуччя, а понад 90% населення вимагали, щоб держава несла таку саму або ще більшу відповідальність, ніж громадяни самі. Останні дані опитувань за 2023 рік показують, що майже чверть опитаних громадян повністю покладають відповідальність за своє благополуччя на державу, а 86% вважають, що держава має велику роль у цьому питанні. Навіть без необхідних економічних передумов для зменшення соціальних зобов'язань держави, ініціативи з цього напрямку сприймаються в українському суспільстві негативно.

Шляхом вирішення цієї проблеми є широкий діалог між суспільством та державою щодо розподілу відповідальності за благополуччя різних соціальних груп, просування ліберальних цінностей самозабезпечення та активного залучення громадян до розвитку. Це є першим кроком до об'єктивізації соціальних зобов'язань держави на всіх рівнях влади і до кращого розуміння необхідного бюджетного фінансування для їх забезпечення.

Також важливим фактором у плануванні соціальних витрат бюджету є параметри державних соціальних стандартів, таких як прожитковий мінімум та мінімальна заробітна плата. У відміну від світової практики, в Україні прожитковий мінімум відіграє важливу роль у визначенні різних соціальних виплат і платежів, включаючи соціальну допомогу, пенсії, оклади державних службовців та штрафи. У деяких країнах, де використовується прожитковий мінімум (зокрема в деяких країнах Центрально-Східної Європи), він використовується лише для окремих видів соціальних виплат, наприклад, допомоги при малозабезпеченості.

Необ'єктивність соціальних стандартів та їх прив'язка до низки параметрів, що впливають на бюджетні видатки, є причиною щорічного призупинення дії окремих законодавчих положень, що визначають розмір

соціальних виплат, а також використання "гібридних" соціальних стандартів при розрахунку багатьох соціальних виплат. Прожитковий мінімум, який затверджується щороку, базується на можливостях бюджетної системи, в результаті чого протягом останніх років він завжди був удвічі нижчим за фактичний прожитковий мінімум. Так званий "гарантований" прожитковий мінімум (рівень, на якому він виплачується) використовується для більшості соціальних виплат і визначає спроможність бюджетної системи фінансувати соціальні виплати. Крім того, з початку 2021 року запроваджено додатковий "гібридний" прожитковий мінімум, який використовується для визначення заробітної плати окремих категорій працівників (суддів, прокурорів та окремих категорій державних службовців) [26].

Світова практика виробила низку підходів до планування прожиткового мінімуму, серед яких ресурсний, статистичний, нормативний, медіанного доходу, соціологічний та пропорційний підходи. Кожен з цих методів пропонує свій підхід до визначення прожиткового мінімуму і може викликати суперечки серед науковців та практиків. Основним недоліком соціологічних методів, на думку науковців, є їхня низька об'єктивність. Натомість прожитковий мінімум базується на існуючому рівні доходів, що також викликає сумніви. Аналогічні аргументи можна навести і щодо інших методів планування прожиткового мінімуму.

В Україні прожитковий мінімум розраховується нормативним шляхом на основі споживчого кошика, де плануванню підлягає весь перелік необхідних людині товарів і послуг [33]. Така практика суперечить досвіду інших країн, зокрема країн Балтії, і критикується науковцями. Адміністративний принцип формування переліку товарів і послуг у споживчому кошику створює ризики виключення з нього важливих товарів, на що вказують А. Мельник, Г. Монастирський [51, с. 212] та інші науковці. Наприклад, наразі споживчий кошик не враховує щоденні потреби сучасної людини, такі як витрати на освіту, платні медичні послуги та мобільний зв'язок. Оновлення споживчого кошика у 2021 році не вирішило

суперечливого питання про те, як він розраховується. Тому Україні варто було б наслідувати досвід країн Балтії та перейти на нормативно-структурний метод, коли набір продуктів харчування визначається за фізіологічними нормами, а інші витрати (на непродовольчі товари та послуги) - за їхньою часткою в структурі прожиткового мінімуму. Це значно спростить методологію планування прожиткового мінімуму та забезпечить врахування вимог Конвенції ООН про основні цілі та стандарти соціальної політики [36].

Подібна методологія відображена і в законодавчій ініціативі щодо зміни порядку розрахунку прожиткового мінімуму, запропонованій Кабінетом Міністрів України у 2020 році. Водночас, однак, з'явилася ініціатива народних депутатів на чолі з Г. Третяковою, яка пропонувала відмовитися від методики розрахунку прожиткового мінімуму для основних соціально-демографічних груп населення та визначати його як відсоток від середньої заробітної плати попереднього року планового року з урахуванням індексу інфляції. На 2022 рік цей відсоток становив 40%, а до 2031 року пропонується збільшити до 50% [62]. До середини 2022 року законопроект був прийнятий у першому читанні [61]. Хоча цей законодавчий захід усуває адміністративний вплив на встановлення прожиткового мінімуму та ризик неврахування необхідних витрат, він також повністю нівелює економічний зміст цього стандарту, оскільки запропонована методика не має економічного обґрунтування. На нашу думку, більш прийнятним було б запровадження нормативно-структурної методики визначення прожиткового мінімуму з наступними параметрами: рівень витрат на харчування може бути встановлений на рівні 50%, що відповідає середньому значенню цих витрат у загальній структурі витрат домогосподарств. Для комунальних послуг рівень може бути встановлений на рівні 20-25%. Це відповідає міжнародно визнаному рівню витрат на комунальні послуги, і після досягнення цього рівня домогосподарство має право на отримання субсидій на утримання житла. Решта 25% прожиткового мінімуму повинні складати витрати на непродовольчі товари. Такий підхід забезпечить обґрунтованість

прожиткового мінімуму як базового соціального стандарту. Однак, з покращенням економічних умов, структуру прожиткового мінімуму слід поступово змінювати, наприклад, зменшуючи частку витрат на продукти харчування та збільшуючи частку інших витрат, включаючи непродовольчі товари та послуги.

Однак разом з об'єктивізацією соціальних стандартів необхідно також удосконалити методику розрахунку місцевої освітньої та медичної субвенції. Незважаючи на те, що розрахунок освітньої субвенції базується на таких параметрах, як заробітна плата вчителів та наповнюваність класів натомість розрахунок медичної субвенції базується на фінансових критеріях бюджетної забезпеченості, які визначаються спроможністю бюджетної системи, а не на об'єктивній вартості медичних послуг. Для розподілу медичної субвенції між обласними бюджетами використовується складна методологія з використанням коригуючих коефіцієнтів. Донедавна ця методика враховувала широкий спектр коригувальних коефіцієнтів, які враховували різні характеристики місцевої громади. Незважаючи на це, методика завжди піддавалася критиці з боку науковців за свою вибірковість. Наприклад, Н. Карпишин пропонував враховувати екологічне благополуччя території, яке безпосередньо впливає на здоров'я населення [50, с. 268]. Інші науковці пропонували додати до існуючих методик додаткові коригувальні коефіцієнти, які б враховували поширеність алкоголізму, наркоманії та інших "соціальних" хвороб.

Такий підхід, який не враховував вибіркові фактори, що впливають на здоров'я населення, та ускладнював розподіл медичної субвенції, не вирішував проблему. Тому згідно з рішеннями Уряду України у 2020-2023 роках було значно спрощено формулу розподілу медичної субвенції. Загалом враховуються лише віковий критерій і статус гірських територій. На мою думку, відмова від урахування особливостей територіальних громад є необгрунтованою, так само як і збереження великої кількості коригуючих коефіцієнтів. Один зі способів вирішення цієї проблеми може полягати у

введенні єдиного коригуючого коефіцієнта, який враховуватиме рівень захворюваності населення у конкретних адміністративно-територіальних одиницях. Це дозволить врахувати особливості територіальних громад щодо потреб у коштах на охорону здоров'я та спростити методику розрахунку субвенцій.

При плануванні бюджетних показників для розвитку об'єднаних територіальних громад (ОТГ), виявлено важливе пропущення - відсутність урахування гармонійного та комплексного розвитку всієї громади. Це призводить до того, що бюджетні кошти спрямовуються на реалізацію заходів у центрі громади, інші населені пункти страждають від недостатку фінансування. Ця ситуація виникає через відсутність прозорого алгоритму врахування проектів та заходів під час планування місцевого бюджету, який має бути визначений законодавством. Для вирішення цієї проблеми необхідно змінити методологію бюджетного планування на рівні ОТГ, і це повинно бути вбудовано в загальну систему управління громадою та планування її розвитку. Оскільки багато проектів у сфері соціальної сфери мають тривалий характер, важливо впровадити середньострокове бюджетне планування на рівні громад.

Згідно з М. Тарасюком, пріоритети діяльності органів влади в Україні часто залежать від політичної кон'юнктури. Це призводить до того, що при зміні уряду багато бюджетних програм, які отримували значні ресурси протягом попередніх років, припиняють фінансуватися. Впровадження стратегічного планування бюджетних показників дозволяє зменшити залежність розвитку територіальних громад від лобістських груп, зменшити розміри марнотратства бюджетних коштів і забезпечити послідовність у політиці витрат бюджету. Фінансові показники, визначені у стратегічних документах розвитку, повинні мати відображення у тактичних фінансових показниках програм діяльності органів влади, а також в оперативних фінансових показниках, визначених поточними бюджетами. Запровадження багаторівневої системи планування бюджетних показників забезпечить

обґрунтованість використання бюджетних коштів на пріоритетні соціальні проекти у довгостроковій перспективі [74, с. 25].

3.2. Підвищення ефективності видатків місцевих бюджетів соціального спрямування в умовах демократизації управління публічними фінансами

Поміж забезпеченням більш об'єктивного планування соціальних видатків місцевих бюджетів, також дуже важливо гарантувати ефективне використання цих коштів згідно з пріоритетами соціального розвитку. Марнотратство та застосування застарілих фінансових схем у сфері суспільних послуг, що базуються на "освоєнні коштів" або "забезпеченні функціонування", не принесуть очікуваного ефекту в питанні покращення доступності та якості суспільних благ, навіть за умови постійного зростання фінансування.

Оскільки соціальні видатки місцевих бюджетів включають різні напрями соціального розвитку, підвищення ефективності їхнього використання потребує реалізації комплексу заходів:

- 1) Повноцінне впровадження адресного підходу до надання соціальних послуг та заходів соціального захисту населення. Для досягнення цієї мети важливо розробити об'єктивну методику оцінки доходів населення для мінімізації "помилки включення" при наданні соціальних пільг. Також потрібно переглянути існуючу модель надання соціальних пільг, щоб усунути дискримінацію громадян за територіальним принципом та запобігти неефективному використанню бюджетних коштів на фінансову підтримку окремих суспільних груп.

- 2) Перехід до різних каналів фінансування суспільних послуг, шляхом впровадження не лише прямого бюджетного фінансування закладів соціальної сфери, але й інших методів бюджетної підтримки проектів соціального розвитку. У цьому контексті важливо забезпечити відповідність

між динамікою видатків бюджету на надання суспільних послуг, їхніми кількісно-якісними параметрами та результатами, які відображаються у показниках суспільного благополуччя.

Проблема забезпечення адресності соціальних трансфертів є актуальною протягом багатьох років. Великі помилки у включенні до соціального захисту заможних верств населення призводять до марнотратного витрачання значних бюджетних ресурсів і сприяють почуттю негласного дискримінації з боку держави. Навіть після перерозподілу видаткових повноважень з державного до місцевого бюджету, місцеві програми соціальної підтримки окремих категорій населення продовжують фінансуватись, і значні бюджетні кошти призначаються для цього. Деякі з цих видатків спрямовуються на категоріальні трансферти, які не враховують рівень потребності отримувача. Навіть за нинішніх умов, коли видатки на соціальний захист місцевих бюджетів значно скоротилися, витрачання цих коштів на підтримку тих, кому це не потрібно, можна вважати марнотратством.

У закордонній практиці існує кілька методів перевірки потреби у призначенні соціальних трансфертів. Серед них - пряме оцінювання, метод виставлення балів, таргетування за належністю до певної категорії населення тощо. Один із ефективних інструментів для обмеження отримувачів соціальних трансфертів з малозабезпечених верств населення - це вимога участі у громадських роботах. Такий підхід відсіє тих, хто несправедливо отримує соціальну підтримку, оскільки тільки ті, хто справді потребує, погодяться на таку участь. Проте, в Україні при призначенні соціальних трансфертів за державними та місцевими програмами переважно використовується категоріальний підхід, тобто таргетування за належністю до певних соціальних груп, таких як пенсіонери, люди з інвалідністю, сироти, студенти тощо. Пряме оцінювання застосовується обмежено при призначенні соціальних виплат малозабезпеченим та в межах місцевих програм соціальної допомоги за особистим зверненням громадян.

При виборі методу призначення соціальних трансфертів з місцевих бюджетів необхідно керуватись двома принципами: визначенням розміру соціальної виплати та обсягу цільової програми, яка забезпечує певну форму соціальної підтримки. Зазвичай, у науковому співтоваристві вважають, що метод прямого оцінювання доцільно використовувати, якщо програма передбачає значні розміри соціальних виплат, оскільки це пов'язано з великими адміністративними витратами. Однак на нашу думку, цей аргумент недостатній, оскільки перевірка безпосереднього рівня життя заявників на отримання соціальної допомоги не спричинить значного зростання адміністративних витрат, але дозволить відсіяти тих, хто насправді не потребує підтримки. Тому метод прямого оцінювання має знайти найбільше застосування на рівні територіальних громад при вирішенні питань стосовно призначення соціальних виплат.

Окремою проблемою низького рівня адресації соціального захисту населення за рахунок коштів місцевих бюджетів є надання соціальних трансфертів у формі не грошових пільг (право на безкоштовні послуги, проїзд у транспорті тощо). У відміну від загальнодержавного рівня, де більшість соціальних пільг призупинено, на місцевому рівні вони залишаються практично незмінними. Зазвичай, такі трансферти надаються за категоріальним принципом, не враховуючи рівень достатку отримувача. Це призводить до неефективного використання бюджетних коштів та суперечить принципам соціальної справедливості. Також надання не грошових трансфертів може викликати почуття приниження у отримувачів. Наприклад, часто в учасників бойових дій в Україні виникають конфлікти під час користування пільгами на проїзд. Відмова від такої форми підтримки для багатьох ветеранів є питанням моральної гідності.

Одним із способів вирішення проблеми конфліктності при наданні натуральних трансфертів в рамках місцевих соціальних програм є переведення їх у грошову форму після перевірки потреби реципієнта. Проте, ця перевірка не повинна стосуватись програм соціальної підтримки, де надання трансферту

є проявом подяки за заслуги, наприклад, для учасників бойових дій на Сході України. Щодо інших соціальних виплат, потребу реципієнта слід оцінювати шляхом аналізу документів, що підтверджують його дохід і майновий статус, а також проведення особистої зустрічі зі заявником. Особливо це важливо в виняткових випадках, коли є підстави полагати, що заявник надмірно заявив про свій рівень життя. Для визначення таких випадків необхідна тісна співпраця між соціальною інспекцією органу соціального забезпечення та старостами старостинських округів територіальної громади.

Важливо зазначити, що впровадження грошових соціальних трансфертів має економічні переваги, оскільки вони сприятимуть не лише підтримці місцевої економіки, але й зменшенню зловживань з боку надавачів субсидованих послуг. В даний час вартість цих послуг відшкодовується з місцевих бюджетів на основі обсягів споживання та тарифів, але відсутні ефективні механізми контролю за реальним обсягом споживання субсидованих благ, що дозволяє надавачам завищувати ці показники та отримувати недостатньо обґрунтовані кошти з бюджету.

Іншим напрямком удосконалення використання бюджетних коштів на соціальний захист населення є розширення кола надавачів соціальних послуг. Відповідно до Б. Малиняка та М. Онуфрика, соціальні послуги можуть бути надані з індивідуальним і адресним підходом до кожної людини, тоді як виплати та пільги надаються відповідно до її статусу, а не просто на основі потреби [49, с. 89]. У нашій країні більшість соціальних послуг надають комунальні заклади соціального обслуговування, зокрема територіальні центри чи центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Проте, в рамках децентралізації ця модель соціального обслуговування зазнає змін, і громади змушені шукати нові механізми надання соціальних послуг. Один з варіантів полягає у залученні до цього процесу неприбуткових організацій та приватних структур. Згідно з багатьма дослідниками, такий підхід має значні переваги, оскільки неприбуткові структури можуть залучати додаткові ресурси, бути

гнучкими в організації підготовки фахівців та оплаті праці, ефективно впроваджувати соціальні інновації та залучати волонтерів [49, с. 90].

Одним із способів залучення приватних структур до надання соціальних послуг є використання схем державно-приватного партнерства або соціального замовлення. У першому випадку органи місцевого самоврядування можуть залучати приватні структури до управління соціальною інфраструктурою, зокрема комунальними підприємствами, що надають соціальні або інші послуги. Згідно з Л. Бенъовською, у такому партнерстві поєднані інтереси держави та приватного бізнесу: владні органи зацікавлені у реалізації важливих проектів для соціального розвитку, позбавлення неефективних форм господарювання та передачі функцій управління приватному сектору; приватні партнери, з свого боку, зацікавлені у економічній ефективності своїх інвестицій та гарантованому та якісному виконанні проектів з використанням державних гарантій, своїх знань та досвіду управління.

Іншим способом залучення приватного сектору до надання соціальних послуг є соціальне замовлення, яке передбачає передачу функціональних повноважень щодо окремих видів соціального обслуговування приватним структурам. У деяких джерелах соціальне замовлення називають функціональною приватизацією соціального захисту населення.

З урахуванням потенціалу підвищення ефективності використання бюджетних коштів на надання соціальних послуг, важливим пріоритетом соціальної політики на місцевому рівні є запровадження моделі замовлення таких послуг на конкурсних умовах. Потрібно погодитись з Б. Малиняком, що оптимізація процедури визначення тарифу на соціальні послуги має принципове значення у цьому контексті, а саме введення «фіксованого тарифу на кожен соціальну послугу з можливістю застосування певних коефіцієнтів, визначених на засадах колективного узгодження органами влади та надавачами соціальних послуг» [49, с. 97].

Особливу увагу слід приділити розробці методики оцінювання якості надання соціальних послуг шляхом визначення відповідних показників результативності, які охоплюють якісні та кількісні аспекти. За думкою Ю. Горемикіної, неурядові організації можуть брати участь у процесі надання соціальних послуг не лише як постачальники, але й як контролери якості та ефективності надання цих послуг [18]. Це дозволить створити умови для об'єктивного контролю якості соціальних послуг та ефективного використання коштів місцевих бюджетів на всіх етапах їх надання.

Поміж зусиль щодо покращення ефективності видатків на соціальний захист та надання соціальних послуг населенню, в Україні важливим напрямком удосконалення бюджетної політики соціальної сфери є модернізація моделі бюджетного фінансування соціальної сфери, що може включати два напрями діяльності. По-перше, широке впровадження програмно-цільового підходу у функціонування комунальних закладів соціальної сфери. По-друге, демократизація процесу надання послуг, яка допускає участь недержавних структур у сфері соціального обслуговування.

За думкою К. Лантуха, впровадження ринкових відносин у соціальній сфері потребує інституційних змін та розвитку недержавного сектору соціальної сфери. Цей процес може пройти еволюційно або революційно. У першому випадку приватні структури можуть надавати суспільні послуги паралельно з комунальними закладами соціальної сфери, які продовжують функціонувати у звичайному режимі. Комунальний сектор звужується еволюційно завдяки поступовій приватизації закладів соціальної сфери. За другого варіанту, перехід до ринкових умов супроводжується масовою приватизацією соціальної сфери, що перетворює комунальний сектор на приватний [45, с. 91]. На нашу думку, другий варіант впровадження ринкових відносин у соціальній сфері виглядає великою мірою утопічним, оскільки його реалізація на практиці може призвести до серйозних економічних та соціальних наслідків. Однак, відсутність змін щодо демократизації процесу надання соціальних послуг породжує недоліки, які негативно впливають не

лише на якість цих послуг, але й на ефективність використання бюджетних коштів на їх надання. До таких проблемних моментів відносяться:

- зацікавленість комунальних закладів соціальної сфери у наданні платних послуг, які заміщають безкоштовні;
- відсутність стимулів для покращення якості надання послуг;
- нераціональні витрати на соціальні послуги, обумовлені непропорційністю мережі та штатів комунальних закладів соціальної сфери до потреб населення та демографічних тенденцій;
- відсутність регулювання доходів від комерційної діяльності, що сприяє неправомірному та неефективному використанню власних коштів бюджетних установ, придбанню неспоріднених з їх профілем активів та фінансовим місцепотрібна перегляд оптимізація мережі комунальних закладів соціальної сфери шляхом закриття непродуктивних установ та раціональне використання бюджетних коштів на надання соціальних послуг.

Проте, така оптимізація повинна бути здійснена обережно, щоб уникнути негативного впливу на доступність соціальних послуг. Зрозуміло, що процес оптимізації не є актуальним для великих міських центрів, які стикаються з недостатньою кількістю місць у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах. Однак, закриття закладів соціальної сфери в сільських районах має враховувати інтереси населення щодо доступу до соціальних послуг та забезпечення ефективності. Навіть якщо передбачено належні транспортні зв'язки між сільськими населеними пунктами, це само по собі не повинно бути достатньою підставою для закриття малообхідних освітніх закладів, оскільки необхідно враховувати тривалість поїздки до місць навчання та психологічні та вікові особливості дітей. Питання економії бюджетних коштів не повинно переважати над задоволенням потреб та інтересів людей як споживачів соціальних послуг.

Подібні принципи мають застосовуватися і до оптимізації закладів культури та вдосконалення механізмів їх фінансування. Поширені на Заході непрямі методи фінансування культурних проектів можуть бути реалізовані в

Україні лише на національному рівні або на рівні місцевих громад у мегаполісах. У сільській місцевості з невеликою кількістю населення непряме фінансування культурних проектів може призвести до повного закриття клубних та бібліотечних мереж, позбавивши сільських мешканців доступу до культурних послуг. Тому на рівні цих соціальних сфер, зберігаючи пряме фінансування через бюджет, заклади мають чітко планувати, як витратити отримані кошти, враховувати потреби всіх вікових та соціальних верств населення, а також посилити діяльність з використання фандрейзингових інструментів для залучення зовнішнього фінансування (зклади соціального сектору як критерій оцінки ефективності управління закладами соціальної сфери), оцінити ефективність діяльності приватного сектору, запровадити адресний підхід до програм змін. Таким чином, будуть створені передумови для впровадження ринкового елементу в діяльність соціальних інституцій при збереженні основних параметрів моделі їх прямого бюджетного фінансування.

У контексті демократизації процесу управління фінансами одним із векторів підвищення ефективності управління бюджетними видатками на соціальну сферу є залучення до цього процесу громадськості. У зарубіжному досвіді громадські наглядові ради зазвичай створюються при закладах освіти, медицини та культури. Сформовані з представників органів місцевого самоврядування, бізнес-організацій та громадськості, ці комісії мають достатньо повноважень для розробки політики використання бюджетних коштів та контролю за ефективністю надання відповідних послуг. В Україні така практика досить обмежена у сфері вищої освіти, де наглядові ради мають здебільшого "декоративний" характер. Запровадження цієї форми громадського управління на всіх рівнях надання соціальних послуг та наповнення її реальним змістом створило б важливу передумову для підвищення ефективності використання коштів місцевих бюджетів на надання суспільних послуг та покращення їх якісних параметрів.

ВИСНОВКИ

Характеристика сучасного етапу суспільного розвитку полягає у зміні фокусу на людину в усіх сферах життя, включаючи економічну політику. Цей підхід базується на концепції інклюзивного розвитку, яка покладає основну мету економічної діяльності на розвиток людини та рівний доступ до ресурсів і справедливий розподіл результатів економічного зростання. В дослідженні було ідентифіковано видатки місцевих бюджетів соціального спрямування та визначено їх склад та принципи ефективного виконання. Для розмежування цих видатків запропоновано використовувати ієрархію потреб А. Маслоу, яка включає видатки на збереження та відновлення здоров'я, гуманітарний розвиток та соціалізацію.

Аналіз нормативної бази видатків місцевих бюджетів соціального спрямування розкрив основні недоліки, такі як незавершеність розробки соціальних стандартів, нереалістичні рівні фінансування та нестабільність методики розподілу повноважень та міжбюджетних трансфертів. Також було визначено поняття механізму здійснення видатків місцевих бюджетів соціального спрямування та його складові, суб'єкти та об'єкти управління. У фінансуванні охорони здоров'я значну роль відіграють кошти населення та бюджетні ресурси, а видатки місцевих бюджетів на охорону здоров'я змінюються залежно від реалізації медичної реформи. Проте, показники захворюваності населення не відображають значного впливу збільшення бюджетного фінансування, а показники захворюваності на "соціальні" хвороби залишаються високими.

Останніми роками місцеві бюджети грають важливу роль у фінансуванні освітніх послуг. Зокрема, велика увага приділяється видаткам на дошкільну та загальну середню освіту, оскільки законодавство обов'язково передбачає доступ до цих послуг. Більше 60% освітніх видатків місцевих бюджетів спрямовується на загальну середню освіту. Незважаючи на зростання бюджетного фінансування, недостатньо коштів призводить до проблем у

оплаті праці педагогічного персоналу, оновленні матеріальної бази та інших потреб. Проблеми також відчутні в дошкільній освіті, де не вистачає місць та фінансування для належного надання послуг.

В останні роки зростає значення місцевих бюджетів у фінансуванні вищої освіти. Проте, незважаючи на збільшення видатків, система фахової освіти стикається з фінансовим дефіцитом та ускладненнями умов праці, через зменшення кількості студентів. Професійно-технічна освіта також страждає від нестачі фінансування, відсутності співпраці з роботодавцями та недостатньої престижності.

Фінансування культури з місцевих бюджетів є нестабільним. Найбільше видатків спрямовується на бібліотеки, музеї та виставки, а також на клуби. Це пов'язано з особливостями формування мережі культурних закладів у громадах та соціальними пріоритетами.

Останні зміни в структурі фінансування соціального захисту населення призвели до зменшення ролі місцевих бюджетів. Зараз більше 90% видатків на соціальний захист населення здійснюється з державного бюджету, що свідчить про високу централізацію фінансування соціальної політики. Фінансування місцевих бюджетів на соціальний захист зосереджується на наданні соціальних послуг. Карантинні обмеження та воєнні дії також вплинули на структуру видатків місцевих бюджетів на соціальний захист.

З метою вдосконалення видатків місцевих бюджетів соціального спрямування пропонуються наступні конкретні напрями:

1. Розвиток засад планування видатків соціального спрямування: Необхідно зосередитись на встановленні чітких і прозорих процедур планування, що враховуватимуть потреби населення та соціально-економічні пріоритети. Важливо враховувати діалог між різними зацікавленими сторонами, зокрема між суспільством та владою, для досягнення консенсусу у питанні розподілу відповідальності за соціальний добробут.

2. Вдосконалення інструментарію використання бюджетних коштів: Для забезпечення ефективного використання бюджетних ресурсів

рекомендується розглядати диверсифікацію методів та схем фінансування суспільних послуг. Це може включати використання ринкових механізмів, залучення недержавних структур та стимулювання партнерств з приватним сектором для забезпечення більш ефективного та інноваційного фінансування.

3. Визначення меж соціальної відповідальності держави: Один із ключових аспектів полягає у вирішенні питання про розподіл відповідальності між державою та населенням за соціальний добробут. Це вимагає широкого діалогу між суспільством і владою для встановлення консенсусу та визначення підходу до розмежування цих обов'язків.

4. Об'єктивізація базових соціальних стандартів та планування: Необхідно забезпечити обґрунтовані та об'єктивні критерії для встановлення базових соціальних стандартів, а також зміцнити методологічний підхід до планування соціальних видатків. Це може включати об'єктивну оцінку потреб населення, розрахунок міжбюджетних трансфертів та забезпечення стратегічного планування.

5. Підвищення ефективності соціальних видатків шляхом комплексу заходів: Потрібно акцентувати увагу на повноцінному утвердженні адресного підходу до надання соціальних послуг та реалізації заходів соціального захисту населення. Також варто розглянути перехід до багатоканального фінансування суспільних послуг. Важливими аспектами є використання методу прямої оцінки при наданні соціальних трансфертів, монетизація трансфертів та спрощення процедур надання соціальних послуг.

6. Демократизація процесу надання послуг соціальної сфери: Запровадження програмно-цільового підходу до діяльності комунальних закладів соціальної сфери може покращити ефективність використання бюджетних коштів. Також слід допускати участь недержавних структур у наданні соціальних послуг з метою розширення доступу до якісних та інноваційних послуг.

7. Залучення громадськості до управління бюджетними видатками соціального спрямування: Активна участь громадськості в процесі управління

бюджетними видатками сприяє більш прозорому та відповідальному використанню ресурсів. Важливо створювати механізми для залучення громадських організацій та громадян до моніторингу та оцінки ефективності соціальних видатків.

Враховуючи ці напрями, можна покращити ефективність використання соціальних видатків місцевих бюджетів та забезпечити більш ефективний та цільовий розподіл цих коштів для задоволення соціальних потреб населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hanna N., Dodgers H. R. Pricing. Policies and Procedures. Palgrave, London, 2020. URL: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-14477-8>. (дата перегляду: 13.05.2023)
2. Багратянина Г. А., Кліпа І. А. Соціальна політика та ефективність економіки. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2018. № 1. С. 26-31.
3. Базилевич В. Д., Баластрик Л. О. Державні фінанси. Навчальний посібник. Вид. 4-ге, доп. і перероб.; за заг. ред. В. Д. Базилевича. К.: Атіка, 2004. 368 с.
4. Бандура І. С. Соціальна держава як результат ефективної соціальної політики. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 12. С. 93-95.
5. Беншовська Л. Соціальна інфраструктура територіальних громад: інтереси стейкхолдерів. *Галицький економічний вісник*. 2021. Вип. 2 (69). С. 14-23.
6. Борушок І. Функції та роль видатків бюджету у забезпеченні соціального захисту населення. *Економічний простір*. 2021. № 169. С. 69-72.
7. Булавинець В. М. Теоретичні засади видатків соціального призначення з місцевих бюджетів. *Світ фінансів*. 2011. Вип. 4. С. 81-90.
8. Бурлай Т. Сучасна політика Євросоюзу в контексті соціальної справедливості. *Економічна теорія*. 2016. № 4. С. 51-64.
9. Бухтіяров О. А. Правові проблеми розмежування видатків між ланками бюджетної системи у сфері фінансування міліції України. *Держава і право: збірн. наук. праць*. 2019. Вип. 46. С. 416-420.
10. Бюджетна складова реалізації домінантних напрямів суспільного розвитку: монографія / за наук. ред. Л. В. Лисяк. Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. 396 с.
11. Бюджетний кодекс: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17> (дата перегляду: 13.05.2023)

12. Бюджетний менеджмент: Підручник / Федосов В. та ін.; за заг. ред. В. Федосова. К.: КНЕУ, 2004. 864 с.
13. Василик О. Д., Павлюк К. В. Бюджетна система України: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 544 с.
14. Василик С. Д., Павлюк М. В. Державні фінанси України: Підручник. К.: НІОС, 2016. 608 с.
15. Ватаманюк-Зелінська Т. З., Смолін О. І. Програмно-цільове обґрунтування розподілу видатків на освіту на рівні місцевого бюджету. *Сталий розвиток економіки*. 2018. № 1 (38). С. 200-205.
16. Виноградов С. В. Стан та проблеми фінансових ресурсів охорони здоров'я України. *Економіка та держава*. 2017. № 12. С. 25-29.
17. Гнидюк Б. В., Гайдей О. В. Бюджетне фінансування соціального забезпечення в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Серія «Економічні науки». 2019. № 4. С. 67-72.
18. Головащенко О. С. Соціальна та правова держави: аналіз співвідношення моделей. *Форум права*. 2010. № 1. С. 50-55.
19. Горин В. П. Фінансові аспекти реформування охорони здоров'я у зарубіжних державах: висновки для України. *Світ фінансів*. 2014. Вип. 1. С. 168-179.
20. Горин В. П. Формування фінансових ресурсів охорони здоров'я в контексті виконання критеріїв економічної безпеки. *Фінансова система України. Збірник наукових праць*. Острого: В-во НУ «Острозька академія», 2013. Вип. 23. С. 216-221.
21. Горин В. П., Булавинець В. М. Теоретичні засади бюджетних трансфертів як інструмента фінансового регулювання суспільного добробуту. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 5/1. С. 11-17.
22. Допоміжні (сателітні) рахунки охорони здоров'я в Україні у 2018-2022 рр. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата перегляду: 13.05.2023)

23. Журавка Ф. О., Овчарова Н. В. Оцінка ефективності реалізації державних цільових програм у соціальній сфері. Бізнес Інформ. 2014. № 6. С. 202-206.

24. З 2020 року Мінсоцполітики змінило механізм фінансування соціальних виплат, що дозволить видавати гроші населенню набагато швидше. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/z-2020-roku-minsocpolitiki-zminilo-mehanizm-finansuvannya-socialnih-viplat-shcho-dozvolit-vidavati-groshi-naselennyu-nabagato-shvidshe> (дата перегляду: 13.05.2023)

25. Заклади дошкільної освіти у 1990-2023 рр. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата перегляду: 13.05.2023)

26. Заклади загальної середньої освіти у 1990-2023 рр. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата перегляду: 13.05.2023)

27. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2017 році. К.: Державна служба статистики України, 2022. 109 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/06/zb_zoz_17.pdf (дата перегляду: 13.05.2023)

28. Запит до Державної казначейської служби України у Борщівському районі Тернопільської області від 13.05.2023№202020-14/695-2023 та відповідь від 13.05.2023№8-18-0.331-1330/2-23

29. Запит до Головного управління Держгеокадастру у Тернопільській області від 13.05.2023№202020-14/695-2023 та відповідь від 13.05.2023№8-18-0.331-1330/2-23

30. Запит до Управління соціального захисту населення у Борщівській районній державній адміністрації від 13.05.2023№202020-14/695-2023 та відповідь від 13.05.2023№8-18-0.331-1330/2-23

31. Запит до Головного управління Державної податкової служби у Тернопільській області від 13.05.2023№202020-14/695-2023 та відповідь від 13.05.2023№8-18-0.331-1330/2-23

32. Запит до Головного управління Держгеокадастру у Тернопільській області від 13.05.2023№202020-14/695-2023 та відповідь від 13.05.2023№8-18-0.331-1330/2-23

33. Запит до Головного управління Держгеокадастру у Тернопільській області від 13.05.2023№202020-14/695-2023 та відповідь від 13.05.2023№8-18-0.331-1330/2-23

34. Запит до Комунального некомерційного підприємства «Клінічна лікарня святого Пантелеймона» від 13.05.2023№202020-14/695-2023 та відповідь від 13.05.2023№8-18-0.331-1330/2-23

35. Запит до районної державної адміністрації від 13.05.2023№202020-14/695-2023 та відповідь від 13.05.2023№8-18-0.331-1330/2-23

36. Запит до Державної екологічної інспекції від 13.05.2023№202020-14/695-2023 та відповідь від 13.05.2023№8-18-0.331-1330/2-23

37. Запит до ГО «АСК «Навігатор»

38. Запит ліквідатору Комунального підприємства Вигодської сільської ради «Рембудсервіс» від 13.05.2023№202020-14/695-2023 та відповідь від 13.05.2023№8-18-0.331-1330/2-23

39. Ієрусалимов В., Марчак Д. Підвищення ефективності використання прожиткового мінімуму як інструменту подолання бідності в Україні: Аналітична записка. К.: Центр аналізу публічних фінансів та публічного управління KSE, 2021. 29 с.

40. Іщук Л. Роль бюджетів у фінансуванні соціальної сфери: теоретичні та практичні аспекти. *Економічний форум*. 2020. № 3. С. 110-117.

41. Касьмін Д. С. Трансформація управлінських процесів в органах державного управління на засадах аутсорсингу. *Ефективна економіка*. 2020. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7974>. (дата перегляду: 13.05.2023)

42. Качула С. В. Державна фінансова політика соціального розвитку: монографія. Київ: КНТЕУ, 2020. 424 с.

43. Козарь Т. Муніципальна система управління якістю освіти у сфері розподілу повноважень. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2017. Т. 28 (67). № 2. С. 43-48.

44. Козьменко С., Качула С. Соціальні програми як інструмент бюджетної політики людського розвитку та оцінка їх ефективності. *Проблеми та перспективи економіки та управління*. 2020. № 4 (24). С. 74-87.

45. Короткий економічний словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. М.: Інститут нової економіки, 2016. 1088 с.

46. Куликов В., Роїк В. Соціальна політика як пріоритет 2005. № 1. С. 3-18.

47. Конституція: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nreg=254%EA%2F96-%E2%F0> (дата перегляду: 13.05.2023)

48. Лантух К. О. Пріоритети бюджетного фінансування соціальних послуг в Україні. *Innovative Educational Technologies: European Experience and its Application in Training in Economics and Management*. Internship. Riga: Baltic Research Institute of Transformation Economic Area Problems, 2020. Р. 88-91.

49. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір (колективна монографія) / Лібанова Е. М. та ін.; за ред. Е. М. Лібанової. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2018. 383 с.

50. Малиняк Б. Планувати, аби не злидарювати. Правила бюджетування для ОТГ. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/planuvaty-aby-ne-zlydariuvaty-pravyla-biudzhetuвання-dlia-oth/> (дата перегляду: 13.05.2023)

51. Малиняк Б., Онуфрик М. Придбання соціальних послуг приватних суб'єктів: проблеми адміністрування та фінансування. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. Вип. 3. С. 86-101.

52. Морщ Я. І. Реалізація фіскальної та соціальної політики України: точки дотику з реальністю. Держава та регіони. Серія Економіка та підприємництво. 2017. № 2. С. 62-66.

53. Насібова О. В. Фінансовий механізм соціального захисту як інструмент регулювання рівня життя населення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 10. С. 48-54.

54. Національні рахунки соціального захисту (НРСЗ) в Україні у 2019-2022 рр. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата перегляду: 13.05.2023)

55. Невтішний для громад проект Держбюджету-2021 до II читання. URL: <https://www.hromady.org/невтішний-для-громад-проект-держбюдж/> (дата перегляду: 13.05.2023)

56. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. №2801-ХІІ URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2801-12> (дата перегляду: 13.05.2023)

57. Перчук О. В. Підвищення якості та ефективності бюджетних соціальних видатків в системі управління публічними фінансами. *Економічний вісник університету*. 2021. № 49. С. 208-215.

58. Підлипна Р., Смочко В. Фінансове забезпечення соціальної сфери України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Економічні науки. 2020. Вип. 38. С. 25-31.

59. Посадові оклади (тарифні ставки) працівників бюджетної сфери за Єдиною тарифною сіткою на 2021 рік та додержання державних гарантій в оплаті праці. URL: <https://krm.gov.ua/posadovi-oklady-taryfni-stavky-pratsivnykiv-byudzhetnoyi-sfery-za-yedynoyu-taryfnoyu-sitkoyu-na-2021-rik-ta-doderzhannya-derzhavnyh-garantij-v-oplati-pratsi-2/> (дата перегляду: 13.05.2023)

60. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата перегляду: 13.05.2023)

61. Про перегляд обсягу освітньої субвенції на 2020 рік: Лист Асоціації міст України від 17.03.2020 р. № 5-226. URL: https://www.auc.org.ua/sites/default/files/sectors/u-137/lyst_shmygalyu_deficyt_subvenciyi.pdf (дата перегляду: 13.05.2023)

62. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.07.1999 р. № 966-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text> (дата перегляду: 13.05.2023)

63. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань формування прожиткового мінімуму та створення передумов для його підвищення від 20.05.2020 р. № 3515. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=68889 (дата перегляду: 13.05.2023)

64. Раді пропонують запровадити нову методологію розрахунку прожиткового мінімуму. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/radi-proponuyut-zaprovaditi-novu-metodologiyu-rozrahunku-prozhitkovogo-minimumu.html> (дата перегляду: 13.05.2023)

65. Рибіна Л. О. Удосконалення методів фінансування закладів освіти з місцевого бюджету. *Приазовський економічний вісник*. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2021. № 2 (25). С. 175-180.

66. Розподіл витрат на освіту за фінансуючими організаціями (фінансовими агентами) та провайдерами (постачальниками послуг). Допоміжні (сателітні) рахунки освіти в Україні у 2018-2021 рр. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата перегляду: 13.05.2023)

67. Роледерс В. В., Кукель Г. С. Проблеми фінансування сфери соціального захисту населення в Україні та шляхи їх подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 10. С. 49-54.

68. Савченко В. Ф. Регулювання соціального розвитку в Україні через інвестиційно-інноваційні важелі та інструменти. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 2 (18). С. 163-173. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/184234/183985> (дата перегляду: 13.05.2023)

69. Савченко В. Ф., Маклюк О. В. Інноваційні підходи до розвитку соціальної сфери України. *Економічний форум*. 2021. № 1 (2). С. 154-163. URL: http://e-forum.lntu.edu.ua/index.php/ekonomichnyy_forum/article/view/217/204

(дата перегляду: 13.05.2023)

70. Савчук С., Дем'янюк А., Гупаловська М. Роль видатків місцевих бюджетів України у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів. *Вісник ТНЕУ*. 2020. Вип. 4. С. 52-64.

71. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів у 2022 році. Державна служба статистики України. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/gdn/sddtp/sdrsdsd_2013.zip (дата перегляду: 13.05.2023)

72. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів у 2020 році. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publdomogosp_u.htm (дата перегляду: 13.05.2023)

73. Сидор Г. В. Оцінювання місцевих видатків за рівнями регіональної освіти. *Конкурентоспроможність держави в умовах децентралізації*: колективна монографія / за ред. Н. Є. Кульчицької. Чортків: ЗУНУ, 2021. С. 145-154.

74. Столяров В. Відновлення соціально-орієнтованого стратегічного планування в Україні. Проблеми обліково-аналітичного забезпечення управління підприємницькою діяльністю: матер. І Міжнар. наук.-практ. конф. присв. 100-річчю Полтавської державної аграрної академії (23.04.2020 р.). URL: <http://dspace.ksau.kherson.ua/bitstream/handle/123456789/3831/materialy-ii-mizhn-konf-pdaa-23-04-20.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=23> (дата перегляду: 13.05.2023)

75. Сторонянська І. З., Беновська Л. Я. Бюджетне забезпечення функціонування сфери освіти в територіальних громадах Карпатського регіону: виклики сучасних реформ. *Фінанси України*. 2017. № 7. С. 7-24.

76. Тарасюк М. Бюджетне планування в Україні. *Вісник КНТЕУ*. 2018. № 2. С. 19-31.

77. *Фінанси: Підручник* / Юрій С. І. та ін.; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. 2-ге вид., переробл. і доповн. К.: Знання, 2012. 687 с.

78. Церкаевич Л. В. Институциональные основы социальной политики и особенности ее реализации в регионе. Автореф. дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.05 / С.-Петерб. гос. ун-т экономики и финансов. СПб., 2005. 46 с.

79. Чугунов І., Качула С. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства. *Вісник КНТЕУ*. 2020. № 2. С. 87-98.